

Arbetarnas
Möllevången
och
Möllevångskravallerna
1926

Stefan Nyzell

Malmö Museers e-skrifter nr 4
ISSN: 1651-9795

Arbetarnas Möllevången och Möllevångskravallerna 1926

Stefan Nyzell

2005

Malmö Museers e-skrifter nr 4

ISSN: 1651-9795

Malmö Museers e-skrifter

1. Dokumentationsprogram 2003-2006.
2. Insamlingspolicy 2003. Malmö Museer.
3. Tony Arnér. Malmö Strumpfabrik. Dokumentation vid Malmö Museer. 2004.
4. Stefan Nyzell. Arbetarnas Möllevången och Möllevångskravallerna 1926. 2005.
5. Johan A Lundin. Malmö, industristaden. Addo, Cementa, Ljungmans, Kockums. 2005.
6. Helna Strömquist Dal. Fru Nanna Grönvalls bokbinderi. 2007.

Malmö Museers e-skrifter nr 4

ISSN: 1651-9795

Anpassad layout 2007

© Dokumentationsenheten 2005 och 2007

www.malmo.se/museer

Malmö Museer

Box 406, 201 24 Malmö

Grafisk formgivning: Magnus Gudmundsson

Omslagsbild: Otto Ohms samling.

IBL Bildbyrå/Malmö Museer

Malmö stad
Malmö Museer

Malmö Museer

tidernas stad

Förord

Malmö Museer har sedan 2003 arbetat med faktainsamling till en ny basutställning under namnet Tidernas stad. Faktainsamlingen har skett både internt och med samarbete med externa experter.

Malmö brukar ofta utpekas som arbetarrörelsens vagga. Många är de beskrivningar som visar på demonstrationer, kampsånger, fackföreningsmöten, och som fokuserat frontfigurerna, bland annat August Palm.

Denna historia är en självklarhet att ha med i en utställning om Malmö. Men den är redan berättad. Eller är den det? Frågan är hur man kan berätta den igen, men på ett sätt som inte tidigare gjorts, som var problematiserande på ett sätt som passar in utställningskonceptet. Uppdraget gick till Stefan Nyzell, historiker på Malmö högskola, vars avhandlingsarbete bland annat utgår från Møllevångskravallerna 1926. Följande text är således en beskrivning av arbetarrörelsens uppkomst, men som börjar mitt i en händelse, ett par decennier efter det att arbetarrörelsen började gro i Malmö.

Arbetet med Tidernas stad har även generat fördjupningstexter om Malmö Strumpfabrik och de fyra storindustrierna Addo, Cementa, Ljungmans och Kockums.

Magnus Gudmundsson
Intendent
Malmö Museer

Innehåll

Förord 3

Arbetarnas Möllevången och Möllevångskravallerna 1926 6

Med den industriella expansionen följde urbaniseringen 9

Framväxten av Malmös arbetarstadsdelar 12

Socialismen och den urbana hantverkartraditionen 16

Tidningen Arbetet en socialdemokratisk katalysator 20

Folkets Park en viktig arena för arbetarrörelsen 27

Arbetarrörelsen når social acceptans 30

Tillväxten sätter sin prägel på arbetarrörelsens ideologi 37

Samförståndsidén stärker socialdemokratien 41

Strejken vid AW Nilssons fabriker 45

Möllevångens utveckling 66

Männen och monumenten 68

Fotnoter 74

Arbetarnas Möllevången och Möllevångskravallerna 1926

Möllevången var sedan gammalt arbetarnas egen stadsdel där fabriker och hyreskaserner låg vägg i vägg som den naturligaste sak i världen. I Möllevången låg också – mitt i själva stadsdelen – arbetarnas stolthet, landets första och största Folkets park, det givna målet för ljumma vårkvällars promenader och för sommarsöndagarnas efterlängtnade sillasexor. [...] En del industrier och verkstäder låg insprängda i kvarteret längs Möllevångsgatan fram till Folkets park och allra närmast låg A. W. Nilssons fabriker. [...] Och här, mitt i hjärtat av Möllevången, i en fabrik som krupit upp, alldeles intill huvudingången till parken hade fienden etablerat sig!]¹

Den 8 juli 1926 utbröt en strejk vid Aktiebolaget A W Nilssons barnvagns- och korgmöbelfabrik i Malmö. Strejken kom att bli långvarig, den bilades inte förrän mot slutet av 1928. Arbetskonflikten hade sin utgångspunkt i strandade löneförhandlingar. Kollektivavtalet hade löpt ut och i förhandlingarna mellan arbetarna, som var organiserade i Svenska träindustriarbetareförbundet, och arbetsgivaren hade det tidigt blivit klart att parterna stod mycket långt ifrån varandra. Fackföreningen hade krävt höjda löner i form av en löneökning på femton procent på timlönen för samtliga arbetare, från en krona till en krona och femtio öre, samt en lika stor ökning av ackorden för träarbetarna och korgmakarna. Arbetsgivaren hade krävt lönesänkningar med tio procent av timlönen, från en krona till nittio öre, för samtliga arbetare, samt sänkt ackord för alla kategorier arbetare med mellan tio och trettio procent. Då förhandlingarna strandat hade den statliga förlikningsmannen för det södra distriktet, professor Sigfrid Wallengren från Lund, gjort flera försök att medla i konflikten, men då positionerna mellan parterna visat sig alltför låsta hade strejken varit ett faktum. Med undantag av fem förmän och de kontorsanställda gick hela arbetsstyrkan på fabriken, drygt 125 arbetare, ut i strejk.²

Aktiebolaget A W Nilssons fabriker hade börjat sin verksamhet 1856 under namnet Gustav Nilssons korgmakeri. Företaget grundades av korgmakaren Gustav Nilsson och drevs av denne fram till sin död 1870. Då övertogs företags skötsel av änkan Hanna Nilsson och den äldste sonen i familjen, Axel Wilhelm Nilsson. 1885 övertog Axel W Nilsson och den yngre brodern Ferdinand Nilsson driften av företaget. Samma år byggdes företaget ut med en mekanisk verkstad under ledning av den mycket drivande Axel W Nilsson. Företaget köpte under dennes ledning upp stora plantager pilträd i Polen, som kom att förse såväl företaget som många andra korgmakerier i Sverige, Danmark och Norge, med material för korgtillverkning. Den mekaniska verkstaden medförde att företags produktion kunde utökas från korgprodukter till att även innefatta produkter med metalldelar – däribland korgmöbler och barnvagnar. 1891 flyttade företaget från de ursprungliga lokalerna vid Södra Förstadsgatan 32 till Möllevångsgatan 48. Fabriken var då belägen i Möllevången vid hörnet av Parkgatan och Möllevångsgatan – mitt emot huvudingången till Folkets Park – och upptog större delen av kvarteret nummer 12 Malmö. Företaget omvandlades 1918 till ett aktiebolag och bytte samtidigt namn till A W Nilssons fabriker. Under 1920-talets inledande år gick barnvagnstillverkningen mycket bra för AB A W Nilssons fabriker. Företaget växte till att bli ett av de ledande i Sverige inom sitt område. Barnvagnar exporterades i stor skala till en rad Europeiska länder, däribland Norge, Finland, Schweiz, Holland och Belgien. Hårda konfrontationer förekom mellan de anställda arbetarna på fabriken och arbetsgivaren vid flera tillfällen under 1920-talet, varav strejken som tog sin början sommaren 1926 utan tvekan var den allvarligaste.³

En dryg vecka efter det att strejken inletts kallade arbetsgivaren in strejkbrytare för att ersätta de strejkande arbetarna. Av strejkbrytarna, vars antal låg någonstans mellan sextio och sjuttio stycken, inkvarterades en del i fabriken medan andra hade bostad runtomkring i Malmö. De strejkande svarade med strejkvakter och demonstrationer utanför fabriken, samt med aktioner riktade mot strejkbrytarna, de kontorsanställda och de förmän som inte deltog i konflikten. Hårdast utsatta för arbetarnas aktioner var inledningsvis de fem förmännen. Dessa följdes dagligen till och från arbetet av grupper av arbetare vilka med mer eller mindre underförstådda hot och tillmälen försökte tvinga förmännen att ge upp sina arbeten och visa sin lojalitet med de strejkande. Taktiken var framgångsrik och inom

kort hade fyra av de fem förmännen under trycket från arbetarhåll lämnat sina arbeten. En av de fem stannade kvar som förman men måste till följd av detta åtföljas av polis mellan hemmet och fabriken. Denna taktik användes även mot strejkbrytarna då dessa rörde sig utanför fabriken, och vid upprepade tillfällen måste polis ingripa för att rädda strejkbrytare undan folksamlingar. Demonstrationerna utanför fabriken fortsatte under sommaren och hösten 1926. Vid flera tillfällen krossades även fönster på fabriken. Från slutet av september kom polisen att bevaka området kring fabriken under dygnets alla timmar i ett försök att förhindra fortsatt skadegörelse och att möten mellan strejkbrytare och demonstrerande arbetare ska övergå i våldsamheter. Detta till trots fortsatte fönster på fabriken att krossas och demonstrationerna utanför fabriken växte under oktober och november i omfattning från ett par hundra, till att vid upprepade tillfällen uppgå till över tusen deltagare. Dessa i oktober och november närmast dagligt förekommande demonstrationer med hundratals deltagare vittnar utan tvekan om arbetarrörelsens organisatoriska styrka i Malmö 1926.⁴

Det finns en koppling mellan det inledande citatet från Harry Kullmans ungdomsroman Natthämtaren och de dramatiska händelser som utspelade sig i Malmö under november månad 1926, vilka gått till historien som de så kallade Möllevångskravallerna. Denna koppling har att göra med framväxten av Malmö som industristad i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, och de konflikter som följde i spåren av den mycket omvälvande samhällsförändring som industrialiseringen medförde. Det finns också en koppling mellan citatet från Natthämtaren, framväxten av den fackliga och politiska arbetarrörelsen, stadsdelen Möllevången som den kanske mest utpräglade arbetarstadsdelen i Malmö, och arbetskonflikten som den mest inflammerade samhällskonflikten i Sverige under 1900-talets första decennier. Det är syftet med denna text att med utgångspunkt i framväxten industristaden Malmö visa på dessa kopplingar och på så sätt knyta samman det historiska sammanhanget kring och ge en historisk förklaring till Möllevångskravallerna i Malmö 1926.

Med den industriella expansionen följde urbaniseringen

För Sveriges del kan det industriella genombrottet, den utveckling som kom att förändra det svenska samhället från agrarsamhälle till industrisamhälle, förläggas till perioden från 1800-talets andra hälft fram till det första världskrigets slut. Under denna tidsperiod växte Malmö fram som en av Sveriges ledande industristäder. Industrialiseringen kom att medföra ett dramatiskt ökande behov av arbetskraft. Detta behov kom till stor del att täckas av en tilltagande inflyttning från land till stad, det som kallas för urbanisering. I många fall var omfattningen av denna inflyttning från landsbygd till stad mycket stor vilket innebar att städerna i grunden kom att förändras till sin karaktär, från relativt små hantverks- eller handelsstäder, med kanske ett par tusen invånare, till stora industristäder med mångdubbelt många invånare och en helt ny stadsmiljö. Det handlade ofta om mycket dramatiska förändringar eftersom många av de nyinflyttande hade en helt annan sociokulturell bakgrund än den tidigare borgerliga stadsbefolkningen. Detta blev i sin tur en grogrund för sociala, ekonomiska, kulturella och politiska motsättningar, när dessa kom att leva sida vid sida med varandra i det dagliga livet. De inflyttande kom till stor del att bli arbetare i de framväxande industrierna. Under de årtionden då Sverige industrialiserades kom arbetarklassen att växa fram som en ny stor, och med tiden inflytelserik samhällsgrupp. Begreppet arbetarklass uppstod i det svenska språkbruket först i och med industrialiseringens etablering, och kom för svensk del att börja användas under 1800-talets två sista decennier då industrialiseringen på allvar hade börjat förändra Sverige i riktning mot ett utpräglat industrisamhälle.⁵

Den framväxande industristaden Malmö var i den bemärkelsen inget undantag, utan präglades av en närmast explosionsartad befolkningsökning under 1800-talets avslutande och 1900-talets inledande decennier. Mellan 1860 och 1920 ökade stadens befolkning från omkring 19 000 till närmare 113 500 invånare, vilket innebar att stadens befolkning i det närmare sexfaldigades inom loppet av endast sextio år. Delvis var detta befolkningsöverskott ett resultat av ett ökande födelseöverskott i Malmö. Men den stora delen kom från inflyttning till staden från den omgivande landsbygden. Det stora flertalet av de inflyttande till Malmö under loppet av 1800-talet, var familjer från slättbygderna i den sydvästra delen av Malmöhus län.⁶

Tabell 1. Befolkningen i Malmö 1800-1920

År	Folkmängd
1800	5 393
1820	6 723
1840	10 203
1860	18 919
1880	38 054
1900	60 857
1920	113 553
1940	155 506

Källa: Berggren & Greiff, 1992, s 26; Häger, 1989, s 251.

Under 1900-talets första decennier förändrades inflyttningsmönstret. Flyttningsavståndet ökade, med en växande andel inflyttande som kom från andra håll av länet, och de inflyttande kom i allt större utsträckning att utgöras av ensamstående personer varav de flesta kvinnor. Den snabba befolkningsökningen, hela tiden med en övervikt av kvinnor, fortsatte fram till det första världskrigets slut. Under mellankrigstiden stagnerade befolkningsutvecklingen, i Malmö liksom i Sverige som helhet. Det senare till stor del på grund av ett minskande födelseöverskott vid denna tid.⁷

I takt med industristadens framväxt kom Malmö att bli en utpräglad arbetarstad. Den till staden inflyttande befolkningen utgjordes främst av före detta lantbruksarbetare utan någon yrkesskolning vilket gjorde att dessa, både i staden och inom arbetarklassen, kom att utgöra de lägre skikten i samhället. Inom arbetarklassen var det de yrkesutbildade arbetarna med anknytning till hantverket som utgjorde klassens övre skikt. För en industriarbetare var lönerna låga och arbetsdagen mycket lång. Den genomsnittliga arbetstiden var omkring 12 timmar om dagen, sex dagar i veckan. Industriarbetet med dess maskiner och uppdelning av arbetet i moment, där en arbetare endast utförde ett av dessa moment vid tillverkningen av en vara, medförde en kulturkrock och var ett helt nytt tänkande, för många av de människor som kom att bli industriarbetare. I det agrara samhället var arbetet uppgiftsstyrt, med en tidsmässig oregelbundenhet, vilket krävde

olika arbetsinsatser vid olika arbetstillfällen. I fabriken kom arbetet att styras av maskinerna och klockan och arbetarna kom att stå ständigt under kontroll av förmän. Tidsdisciplinen kom att bli ett av industrisamhällets mest utpräglade kulturella särdrag och kampen om arbetstiden längd kom att bli en viktig fråga för arbetarklassen. I många fall värderades den fria tiden mer än pengar i lönekuvertet av arbetarna. Detta kom bland annat till uttryck i att kampen om åtta timmars arbetsdag tidigt kom att bli en av den framväxande fackliga och politiska arbetarrörelsens allra viktigaste sakfrågor.⁸

Det ska framhållas att många av de kvinnor som flyttade in till städerna blev industriarbetare. Det senare gällde i allra högsta grad Malmö. Både män och kvinnor blev således arbetare i det framväxande industrisamhället. Däremot kom de sällan kom att utföra samma typ av arbete. Det uppstod nämligen mycket tidigt en uppdelning i manliga och kvinnliga arbetsområden. Männen dominerade de mer kvalificerade och tyngre arbetena. Kvinnorna kom ofta att arbeta som lågavlönad och okvalificerad arbetskraft inom till exempel textilindustri och livsmedelsindustri. Kring 1870 var inte mindre än en tredjedel av Sveriges industriarbetare kvinnor. I Malmö med bland annat sina betydande textilindustrier kom kvinnor att utgöra en mycket betydande del av industriarbetarna. Kring 1870 var 31 % av arbetarna i Malmö kvinnor och kring 1910 hade andelen ökat till nästan hälften, eller 47 %.⁹

Malmö växte under industrialiseringens tid inte bara vad gällde antalet invånare utan också till ytan, då den växande stadsbefolkningen medförde att nya bostadsområden hela tiden måste byggas för att hantera den ständigt akuta bostadsfrågan. Fram till 1860-talet rymdes Malmös hela befolkning inom den gamla staden innanför broarna. Men detta stadsområde kom därefter, inför trycket av den alltmer tilltagande urbaniseringen, att vara helt otillräckligt och Malmö började sakta men säkert att expandera utanför den gamla stadens ramar. Förstäder började växa upp längs inkörsvägarna till Malmö, men det dröjde inte särskilt länge förrän inte heller dessa kunde täcka det mycket snabbt växande bostadsbehovet. Nya stadsdelar började därför växa fram och bebyggas som ringar på vattnet med den gamla staden innanför broarna i dess mitt. Malmös yttre gränser expanderade vid denna tid mycket snabbt. I takt med att nya bostadsområden sköt i höjden och nya industrier anlades, i vad som då var stadens ytterområden,

flyttades stadens gränser ständigt utåt, och eftersom många av de nya stadsdelarna växte fram för att täcka den framväxande arbetarklassens bostadsbehov kom många av dem också att bli utpräglade arbetarstadsdelar. Samtidigt som de nya stadsdelarna i stadens expanderande ytterområden till stor del kom att bli utpräglade arbetarkvarter, förändrades även den gamla staden innanför broarna. En betydande nybyggnation skedde i stadens äldre delar med en framväxt av kontor, banker och butiker, samt bostäder för stadens mer välbärgade borgerlighet. De olika stadsdelarna i Malmö fick därmed tydliga klassmässiga skiljelinjer. Framväxten av industristaden medförde således från första början en mycket tydlig klassmässig segregation av Malmö.¹⁰

Framväxten av Malmös arbetarstadsdelar

Lugnet var den första av de nya stadsdelarna i Malmö som kom att få en utpräglad arbetarbefolkning. Lugnet som arbetarstadsdel kom till och började bebyggas på initiativ av industrimannen Frans Henrik Kockum, som på 1860-talet köpte upp området, styckade upp det i mindre tomter, och sålde det med god förtjänst till de egna arbetarna, vid den för stadsdelen närbelägna Kockums mekaniska verkstad. De följande årtiondena kom Lugnets hela areal att tas i anspråk och bebyggas. Från början byggdes framför allt envåningshus, men i takt med att befolkningstrycket ökade i Malmö under framför allt 1880-talet, kom allt fler av de yttre kvarteren av Lugnet att ta formen av flerfamiljshus. Vid samma tid förändrades även ägandeförhållandena. När Lugnet bebyggs på 1860-talet hade de flesta av husen ägts av dess invånare. Vid sekelskiftet hade ägandet i stor utsträckning tagits över av fastighetsbolag. Den konkreta orsaken till detta var de stora vinstmöjligheterna som fanns att göra med fastighetsspekulation, i den mycket snabbt expanderande hyresbranschen i Malmö. Kirseberg och Rörsjöstaden, samt Sofielund utanför det egentliga Malmö, var andra utpräglade arbetarstadsdelar som vid denna tid växte fram. I stadens ytterområde växte under 1890-talet Värnhem, Södervärn, och området kring Slussplan, fram som bostadsområden för Malmös arbetarbefolkning.¹¹

Trångboddheten var stor i staden och de sanitära förhållandena var under vissa perioder närmast katastrofal, med stor utsatthet för sjukdomar och epidemier

som följd. Även den i många fall mycket dåliga arbetsmiljön medförde att sjukdomar som tuberkulos fick fäste i staden och skördade många offer. En rödsotsepidemi härjade i Malmö åren 1879-1882, vilket tvingade myndigheterna i staden att ingripa och agera på ett mer kraftfullt sätt än de tidigare gjort, för att komma tillrätta med problemen. Sakta men säkert förbättrades därefter förhållandena i staden som helhet, även om många problem kvarstod. Tuberkulosens många offer under denna tid, var delvis ett resultat av otillfredsställande bostadsförhållanden. Inte sällan hyrdes helt undermåliga bostäder ut av skrupelfria hyresvärdar. Många hade inget annat val än att ta den bostad som för tillfället stod till buds. De nya arbetarstadsdelarna, med sina dåliga bostäder och trångboddhet, drabbades naturligtvis hårdast av epidemier och sjukdomar. Inomhusarbete medförde en större risk för tuberkulos. Kvinnor var klart överrepresenterade vad gäller tuberkulos, vilket dels har förklarats av att de till antalet var klart överrepresenterade i staden, dels med att de i större utsträckning än män arbetade inomhus såväl i hemmet som i industrin.¹²

Fortfarande vid första världskriget var lunginflammation och tuberkulos de två vanligaste dödsorsakerna i Malmö. Inte mindre än vart fjärde eller femte dödsfall i Malmö var orsakad av någon av dessa två sjukdomar. Fattiga drabbades naturligtvis hårdast, och av dem var det framför allt barnen som föll offer för dessa och andra sjukdomar. Barnsjukdomar som difteri, kikhosta, scharlakansfeber och mässling, skördade många offer. Spädbarnsdödligheten var med våra dagars mått mycket stor. Ännu på 1920-talet dog 75 barn av 1000 födda. En allvarlig influensa kallad spanska sjukan drabbade Sverige under högsommaren 1918 och kulminerade i Malmö under hösten samma år. Den kom sedan tillbaka en kort period under senvåren och försommaren 1919. Resultatet av spanska sjukan under de båda åren blev sammanlagt 679 döda i Malmö. Sjukdomen slog hårdast mot kvinnor i alla åldrar och mot män i åldrarna 20-40 år. Förklaringen på det förra har angetts vara det faktum att Malmö hade ett kvinnoöverskott tack vare att kvinnor i större utsträckning än män hörde till dem som med urbaniseringen flyttade från land till stad.¹³

I början av 1900-talet växte Møllevången fram som en utpräglad arbetarstadsdel i Malmös södra utkanter. Møllevången började byggas 1904 och stod färdig 1910. Det för stadsdelen karaktäristiska Møllevångstorget var färdigt 1905.

Stadsdelen ingick i det industridistrikt som fanns längs Bergsgatan och i Möllevången kom arbetarbostäder och fabriker praktiskt taget att ligga vägg i vägg men varandra. Möllevången kom även på många andra sätt att skilja sig från de tidigare arbetarstadsdelarna. Gatunätet var välplanerat med breda gator och trottoarer och husen bestods mestadels av fyrvåningshus, vilket var en klar skillnad mot äldre arbetarstadsdelar som Lugnet, med sina trånga gator och gränder och sin lägre bebyggelse. Den bättre standarden i Möllevången gjorde stadsdelen till ett eftertraktat område för arbetare. En likhet mellan Möllevången och övriga arbetarstadsdelar var annars den sociala och kulturella närhet som fanns mellan bostad, affärer, arbete och nöje, kvarterstaden med dess gator, gränder och innergårdar, ett mikrokosmos av socialt liv och umgänge. Småindustrier och affärer trängdes i kvarterens fastigheter. Dessa låg i många fall granne med betydligt större industrier som Mazettis chokladfabrik på Bergsgatan, Ryska gummifabriken på Barkgatan, och A W Nilssons fabriker på Möllevångsgatan. I Möllevången frodades kvarterkrogarna och ölhallarna. Mest känd var Rölöken (senare omdöpt till Tennstopet) i hörnet av Bergsgatan och Kristianstadsgatan. På krogarna samlades männen för att ett slag glömma livets alla bekymmer med en pilsner eller två tillsammans med vänner och bekanta. Det var annars kvinnorna som i stor utsträckning satte sin prägel på kvarterstaden med sin närvaro i både arbetsliv och vardagsliv. Många kvinnor var som bekant industriarbetare, vilket inte hindrade att det var dessa som även skötte tvättning, inhandling, matlagning, barnpassning, och familjelivets alla övriga bestyr. Det var kvinnorna som möttes i tvättstugan och i affärerna och därmed på många sätt satte sin prägel på stadsdelen.¹⁴

I arbetarstadsdelen Möllevången var stödet till den fackliga och politiska arbetarrörelsens organisationer mycket stort. Stadsdelen har karaktäriserats som arbetarrörelsepräglad. Den politiska makten i industristaden Malmö låg under hela 1800-talet, och fram till den allmänna rösträttens införande 1919, i borgerlighetens händer. Därefter kom den politiska makten att glida över till arbetarrörelsen, i form av det socialdemokratiska arbetarpartiet (SAP), vilket från valet 1919 fram till den borgerliga valsegern 1985 hade den politiska makten i staden. Det hela kan tyckas anmärkningsvärt med tanke på att det socialdemokratiska arbetarpartiet på riksplan faktiskt inte bildades förrän 1889, det vill säga endast dryga trettio år innan partiets ledamöter innehade den politiska makten i Malmö. Det hela blir

inte mindre anmärkningsvärt med tanke på att det knappast går att tala om en arbetarklass i Sverige förrän dess att industrialiseringen på allvar slagit igenom i det svenska samhället på 1870-talet. Inte desto mindre kom SAP på endast några få årtionden, i slutet av 1800-talet och början på 1900-talet, att bli en politisk kraft att räkna med på såväl lokalplanet som riksplplanet.¹⁵

På riksplplanet satt SAP i regeringsställning i flera vänsterregeringar under 1920-talet, fram till dess att partiets valseger 1932 gav socialdemokraterna vad som verkade vara monopol på makten i Sverige. Det var ett monopol som kom att vara fram till 1976 på riksplplanet och 1985 på lokalplanet i Malmö. Under dessa årtionden av socialdemokratiskt maktinnehav kom det svenska industrisamhället att omvandlas till ett utpräglat välfärdssamhälle. Bärande i det socialdemokratiska välfärdsbygget var Folkhemstanken, som lanserades av den socialdemokratiska partiledaren Per-Albin Hansson i ett tal på SAP:s partikongress 1928. Folkhemmet byggde på tanken om en klassöverskridande politik där socialdemokraterna inte uteslutande förde en arbetarklassens politik utan en småfolkens politik. Bärande var också samförståndstanken med politiskt samarbete över klassgränserna i vad som kom att kallas för ”den svenska modellen”. Folkhemstanken och dess politik var framgångsrik under många årtionden, inte minst i arbetarstaden Malmö. I arbetarstadsdelen Möllevången hade SAP ett kompakt väljarstöd. Detta syns tydligt i valstatistiken. Mellan 1946 och 1962 röstade inte mindre än 80 % av Möllevångens befolkning på SAP i kommunalvalen.¹⁶

Men det som ofta i historieböckerna framställs som en självklar utveckling, med en socialdemokratisk ”svensk modell”, som skulle leda till demokrati och välfärd i ett folkhemmets Sverige, var knappast något människorna som levde i arbetarstadsdelen Möllevången särskilt lätt kunde se framför sig i sitt vardagsliv, med familj, arbete och fritid, ens ännu på 1920-talet. Tvärtom präglades 1920-talet av betydande konflikter mellan arbetarklass och borgerlighet. Det var en konflikt som fördjupades under detta årtionde, sett i relief mot sviktande ekonomiska konjunkturer och tilltagande politiska motsättningar, vilket medförde ett alltmer hårdnande samhällsklimat. En historisk skildring av industristaden Malmö och arbetarstadsdelen Möllevången under 1920-talet, samt kopplingen mellan dessa och Möllevångskravallerna 1926, måste ta hänsyn till de mycket stora klassmotsättningarna i det svenska samhället mellan borgerlighet och ar-

betarrörelse. Därför är en beskrivning av den fackliga och politiska socialistiska arbetarrörelsens framväxt i Malmö och konflikterna mellan arbetarrörelse och borgerlighet definitivt här på sin plats, för att förstå hur en strejk som den på A W Nilssons fabriker kunde övergå till tre dagars oroligheter med sammandrabbningar, mellan högljudda demonstranter med gatsten, och polis till häst och till fots, med sablar, ridpiskor och batonger.

I detta sammanhang blir arbetarstadsdelen Möllevången en synnerligen viktig pusselbit. Den historiska skildringen av arbetarklassens Malmö och arbetarrörelsens framväxt i industristaden handlar lika mycket om att skildra familjen, bostaden, fattigdomen, nöjeslivet och bostadskvarteren, som att skildra män och kvinnor i blåställ och fabriker med rykande skorstenar. De arbetare som bodde i arbetarkvarter som Lugnet och Möllevången hade i stort sett gångavstånd till sina arbeten och fabriker låg ofta insprängda bland bostadshusen. Med fabriker menades dessutom allt från stora byggnader med tiotals eller kanske hundratals anställda på verkstadsgolvet, till mindre verksamheter, lokaliserade i lägenheter, eller i lokaler med ett eller ett par rum i någon innergård, med en eller ett par anställda arbetare. Närheten mellan bostaden och arbetet liksom kvarterets småbutiker och krogar skapade en känsla av samhörighet och en klasskänsla. Det var i vardagslivet och arbetslivet arbetarkvarter som Möllevången med sina bostäder, butiker, krogar och fabriker som industristadens arbetarkultur växte fram. Det är också här i arbetarkvarteret Möllevångens kulturmiljöer, det går att skönja framväxten och formeringen av den organiserade fackliga och politiska socialistiska arbetarrörelsen, i industristaden Malmö.¹⁷

Socialismen och den urbana hantverkartraditionen

Det var bland de yrkesskickliga arbetarna med rötterna hantverket som det socialistiska budskapet först kom att vinna sympatisörer. Den urbana hantverkarkulturen kom också på många sätt att prägla den framväxande arbetarkulturen. Hantverkets traditioner av sådant som sjuk- och begravningskassor höga dess höga organisationsgrad och var viktiga inslag som på avgörande sätt kom att prägla den framväxande arbetarrörelsen. De yrkesskickliga arbetarnas delaktighet i de liberala arbetar- och bildningsföreningarnas verksamhet, då de uppstod i de-

cennierna kring 1800-talets mitt, gav dessutom en föreningsvana, vilket kom att vara betydelsefull för den framväxande arbetarrörelsen i dess fackliga och politiska organisering. Från dessa arbetar- och bildningsföreningar fick den framväxande arbetarkulturen också ett viktigt tankegods kring frågor om bildning och nykterhet. Ett tankegods som mycket tydligt kom att finnas kvar inom den framväxande arbetarrörelsen i slutet av 1800-talet. I Tyskland och Danmark var den socialistiska arbetarrörelsen tidigt etablerad, och det var därifrån den via Skåne fick fäste och spreds vidare in i Sverige. En bidragande orsak var hantverkets gesällvandringar, där de kringvandrande svenska gesällerna tillbringade tid i länder som England, Frankrike och Tyskland, och där fick sig till livs det socialistiska politiska budskapet, som de sedan tog med sig hem till Sverige. En annan minst lika viktig orsak var de täta kontakterna som fanns mellan arbetsmarknaden i Köpenhamn och Malmö, som snarast måste ses som en sammanhållen industriell region, vilket gjorde att den socialistiska arbetarrörelsen som tidigt var etablerad i Danmark också fick fotfäste i Malmö. Kortlivade försök att organisera arbetare i Malmö förekom med dansk hjälp redan under 1870-talet, men det var under 1880-talet som den organiserade socialistiska arbetarrörelsen slutligen fick ett fäste i staden, och därmed också för första gången på allvar i Sverige som helhet.¹⁸

Hösten 1881 återvände skraddargesällen August Palm till barndomsstaden Malmö efter en gesällvandring med flera års vistelse i Tyskland och Danmark, där han verkat som skraddare och kommit i kontakt med socialismen och blivit en kraftfull agitator för dess radikala budskap. Söndagen den 6 november höll Palm anförandet ”Hvad vilja socialisterna” på hotell Stockholm vid Baltzarsgatan i Malmö. Det var första gången någon på liknande sätt talade offentligt om socialismen i Sverige och anförandet har kommit att ses som startpunkten för den socialistiska arbetarrörelsen i landet.¹⁹ Bland annat sa Palm, vars skrivspråk var tydligt influerad av tiden i Tyskland och Danmark, till de församlade på hotell Stockholm att:

[...] Socialismen er en Folkerørelse og den høres med til kulturutviklingen og Kulturen det er Framskrittet det vil alltid gå framåt det vil intet stanna det visar verlshistorien oss, og en hvar som kan lære han borde af Religiøsa förfølgelses historia lære det er dårskap

at försöka på att föra kulturutviklingen tillbaka. Socialismen den bliver af de nuvarande makthavare lika hensynslöst bekämpat som kristendomen i begynnelsen blev bekämpat af dåtidens makthavare, men likasom kristendomen segrade lika vist vil också Socialismen segra trots det hån, trots de förvisningar ock fånglingar som socialismens talesmän er utsatta för, och hvarför? jo ty Socialismen er de fatides de undertryktes de i årtusende förörätades endaste rädning, den säger de fatige huruledes at de her på Jorden kan upnä mensklige tilstående och är det intet rysligt at tänka sig at medan ladena och magasinerne er fulla af Spanmål så gives def många som lides hunger och medan kol och bränsel platserna er fulla så er der många som fryser, mina Herrar ror i at det behövde vara så nær at samfunnet var rätffærdigt inrættet.²⁰

Det följande året, 1882, publicerades det första socialdemokratiska programmet i Sverige. August Palm kom att stanna fyra år i Malmö och arbetade under denna tid hårt med socialistisk agitation och organiseringsförsök bland Malmös arbetare. Palm hann under den tiden med att starta den socialistiska tidningen Folkviljan och den Allmänna Svenska Arbetareföreningen, det som senare skulle komma att bli Malmö Socialdemokratiska Förening. Resultatet blev att flera fackföreningar kom att bildas i Malmö under loppet av 1880-talet. Den hetsige agitatorn Palm var samtidigt en mycket omstridd personlighet och det uppstod tidigt konflikter inom de egna leden bland socialisterna i Malmö. I uttalad opposition till Palm bildades 1885 Malmö Arbetareklubb. Konsekvensen att detta blev att en bitter August Palm lämnade Malmö och begav sig till Stockholm redan samma år. I Stockholm grundade Palm tidningen Socialdemokraten. En tidning vars redaktörskap dock snart kom att övertas av Hjalmar Branting, den man som blev socialdemokraternas första partiledare när det Socialdemokratiska arbetarpartiet (SAP) bildades 1889.²¹

I Malmö var det murarna och byggnadsträarbetarna som var de första yrkesgrupperna att organisera sig i bestående fackförbund. Först ut var murarna som

sommaren 1882 organiserade sig i Malmö Murarefackförening, men endast ett par veckor senare följde byggnadsträarbetarna efter med sin egen fackförening. Utmärkande för dessa yrkesgrupper var att de hade sin bakgrund i hantverket med en hög grad av organisering och stark tradition av kollektiva aktioner, i form av strejker och andra former av protester, i syfte att uppnå förbättrade arbetsvillkor. Murarna hade exempelvis behållit sin organisation efter skråhantverkets formella avskaffande 1846 fram till fackföreningens bildande 1882, genom att fortsätta den avskaffade skråorganisationen i form av en sjuk- och understöds-kassa. Exemplet visar tydligt på den viktiga kopplingen mellan hantverkarkulturen och den framväxande arbetarkulturen i arbetarrörelsen. En järnarbetarefackförening bildades 1884 med dansk hjälp och bestod från början av medlemmar från Carl Lunds fabriker och Kockums Mekaniska Verkstad i Malmö. En bidragande orsak till det danska intresset att organisera arbetarna i Malmö var att danskarna som i högre grad än de svenska arbetarna var organiserade var rädda för att de svenska arbetarna skulle komma att användas av de danska arbetsgivarna, för att pressa ned de danska lönerna eller som tas in som strejkbrytare i danska arbetsmarknadskonflikter. Under 1880-talets andra hälft fortsatte organiseringen bland arbetarna i Malmö med ett stadigt växande antal fackföreningar som följd. Det ska i sammanhanget framhållas att det inom fackföreningsrörelsen fanns en konfliktfylld splittring mellan socialistiska och liberala ståndpunkter, en konflikt som inte var över förrän några år in på 1890-talet då den slutligen avgjordes till den socialistiska sidans fördel.²²

Ett viktigt steg mot en samlad organisering av arbetarna i Malmö togs 1885 med bildandet av Fackföreningarnas Centralstyrelse, en facklig centralorganisation vars syfte var att knyta samman de olika fackföreningarna som bildats i staden under en gemensam övergripande organisation. Visserligen lades Fackföreningarnas Centralstyrelse ned redan 1888 efter endast tre års verksamhet, detta beroende på de konfliktfyllda slitningarna mellan liberaler och socialister bland de fackligt organiserade, men den hade under dessa år hunnit med att lägga en viktig grund för den fortsatta formeringen av arbetarrörelsen i Malmö. Fackliga centralstyrelsen var en drivande kraft bakom tidningen Arbetets grundande 1887, och hann, innan organisationen lades ned, vara en viktig part i arrangemanget av en Allmän skånsk arbetarkongress 1888. Vid kongressen antogs ett program,

författat av Axel Danielsson, med långtgående krav på samhällsförändring och samhällsreformer, vilket konkret betydde att ett Skånskt socialistiskt parti hade bildats redan ett år innan det socialdemokratiska partiet på nationell nivå bildades i Stockholm 1889. Den fackliga organiseringen i Malmö gick hand i hand med den politiska organiseringen av arbetarrörelsen i form av den Socialdemokratiska föreningen. 1888 bildades Kvinnliga Arbetarförbundet i Malmö som den första socialistiska kvinnoföreningen i Sverige. Socialdemokratin var med andra ord tidigt stark i Malmö. I själva verket var Skåne och Malmö centrum för den svenska socialdemokratin under större delen av 1880-talet, även om det var i Stockholm som rikspartiet i form SAP grundades och fick sitt huvudfäste 1889.²³

Tidningen Arbetet en socialdemokratisk katalysator

Tidningen Arbetet kom efter dess grundande 1887 att bli ett viktigt organ för den fackliga och politiska socialdemokratiska arbetarrörelsen i Malmö. Tidningens grundare var Axel Danielsson som efter konflikter inom arbetarrörelsen i Stockholm på August Palm inrådan hade Malmö där han på mycket kort tid blev en av de mest inflytelserika företrädarna för stadens arbetarrörelse. Inte mist i egenskap av skribent och debattör i Arbetet. Tidningen kom både att fungera som en enande kraft inom arbetarrörelsen i Malmö och som arbetarrörelsens ansikte utåt mot det borgerliga Malmö. Tidningen hade från början underrubriken Organ för klassmedveten arbetarrörelse vilket 1893 ändrades till Organ för Sveriges Socialdemokratiska Parti. Södra distriktet. Arbetet var i allra högsta grad agitatorisk med inriktning mot samhällskritiska artiklar och fungerade inledningsvis endast i mindre grad som ett nyhetsorgan. Ideologiskt kom Arbetet att ta upp kampen med den borgerliga tidningen Sydsvenska Dagbladet som dessförinnan dominerat det mediala nyhetsflödet i Malmö. I samhällskritiska artiklar gick tidningen Arbetet under ledning av Axel Danielsson till hårt angrepp mot dåtidens borgerliga svenska samhälle.²⁴

Det politiska systemet i Sverige hade efter genomförandet av en kommunalreform 1862 kommit att bygga på principen om den graderade rösträtten. Rösträtten var vid denna tid i grunden kraftigt begränsad. Samtliga i röstlängden

upptagna utgjorde 1871 endast 17,1 % av befolkningen i Malmö, 1892 18,4 %, 1904 27,1 % och 1912 31,8 %. Rösträtten beräknades efter hur mycket kommunalskatt som betalades av en juridisk person, och rösterna fördelades därefter med en övre gräns på etthundra röster per person. Med juridisk person menades män och kvinnor, men även företag, som betalade kommunalskatt. En juridisk person som betalade förhållandevis lite i kommunalskatt kunde alltså få en röst att lägga i valet, medan en person som betalade mycket i kommunalskatt, kunde få så mycket som etthundra röster att lägga i valet. Den graderade skalan gynnade naturligtvis de med mycket pengar och medförde att ett förhållandevis litet antal förmögna juridiska personer, i synnerhet stora företag vars kommunalskatt var betydande, fick en så stor övervikt vad gällde antalet röster att lägga i valen att deras politiska maktställning och inflytande i praktiken inte gick att hota. Många röstberättigade ansåg det inte ens lönt att rösta, vilket i sin tur ledde till lågt valdeltagande.²⁵

För Malmös del innebar detta att den politiska makten under perioden fram till införandet av den allmänna och lika rösträttens 1919 i det närmaste fullständigt innehades av representanter det borgerliga Malmö, även om arbetarrörelsen började växa sig starkare politiskt redan innan dess, med representanter i stadsfullmäktige. En viss förändring skedde i och med att skalan i den graderade rösträttens förändrades så att det maximala antalet röster per röstande juridisk person blev 40 istället för som tidigare 100. Vid valet 1910 blev Nils Persson och August Nilsson de första två socialdemokratiska representanterna att väljas in i Malmö stads stadsfullmäktige. Den första socialdemokratiska kvinnan att väljas in i stadsfullmäktige var Anna Stenberg 1912. Hon var dessutom den första kvinnan att väljas in i stadsfullmäktige följd av högerledamoten Anna Herslow som valdes in i Malmö stadsfullmäktige 1912. Trots en viss framgång för vänstern var högern fortfarande helt dominerande politiskt i Malmö. I industristaden kom de stora företagsledarna och de sociala nätverk som omgav dessa att ha ett synnerligen stort inflytande på den politiska makten i staden. En tydlig illustration av detta är det faktum att ordförandeskapet i Malmös stadsfullmäktige under tiden innan den allmänna rösträttens införande 1919 nästan helt uteslutande innehades av företrädare för ledande Malmöindustrier som Kockums Mekaniska Verkstad, Skånska Cement AB, Malmö Yllefabrik, Aktiebolaget Manufaktur AB, eller

företrädare för andra borgerliga intressen som tidningen Sydsvenska Dagbladet. Under decennierna kring sekelskiftet satt industristadens oomtvistade borgerliga ledare Carl Herslow vid makten som Malmö stadsfullmäktiges ordförande. Herslow var samtidigt ordförande för den mäktiga Skånes Enskilda Bank och satt chefsredaktör, ordförande och VD för Sydsvenska Dagbladet.²⁶

Det borgerliga maktinnehavet begränsades inte till ekonomin och politiken utan var minst lika betydelsefullt socialt och kulturellt, sett ur ett samhällsligt perspektiv. Borgerligheten var inte odelat positiv till framväxten av industrisamhället. Industrialiseringens inverkan med växande sociala problem i form av fattigdom, dåliga bostäder, trångboddhet, dålig hygien, sjukdomar, arbetslöshet och alkoholmissbruk i industristäder som Malmö fick många av borgerlighetens företrädare att reagera med bestörtning. När sedan trångboddhet, fattigdom och arbetslöshet i borgerlighetens ögon tycktes leda till ökad sexuell lössläpplighet, kriminalitet och alkoholmissbruk bland arbetarklassen växte en ”moralisk panik” fram bland borgerlighetens företrädare. Fattigdom, prostitution, och alkoholism var naturligtvis högst verkliga problem i det framväxande industrisamhällets kölvatten. Men det hela handlade till viss del även om en kulturell motsättning mellan en borgerlig kultur och en arbetarkultur vars normer inte var desamma. Det är exempelvis helt klart att synen på sexualitet skiljde sig markant mellan arbetarklass och borgerlig där de förra exempelvis i större utsträckning accepterade samboförhållandet och barn utom äktenskapet vilket ur ett borgerligt perspektiv sågs som moralsikt fördärv. Det var en trend som fortsatte långt in i mellankrigstiden. I Malmö var vart femte barn under perioden 1919-1933 födda utom äktenskapet. Först därefter bröts denna trend och andelen giftermål ökade. Arbetarklassens nöjen med krogliv, dans och bio väckte också borgerlighetens reaktioner. Resultatet blev moral- och sedlighetsdebatter präglade av moralisk panik. Det hela blev inte bättre av att arbetarklassen uppenbarligen tog till sig socialismens radikala och samhällsomstörtande idéer. Den så kallade ”arbetarfrågan” kom att prägla samhällsdebatten under årtiondena kring sekelskiftet. Debatten handlade om att ”den farliga arbetarklassen” var något som måste kontrolleras, disciplineras och inordnas i det borgerliga samhället, samtidigt som hotet från den socialistiska arbetarrörelsen med dess radikala och revolutionära idéer måste bekämpas med alla tänkbara till buds stående medel.²⁷

Det är utifrån detta perspektiv knappast förvånande att den socialistiska arbetarrörelsens fackliga och politiska organiseringsförsök länge bekämpades av borgerligheten. Den organiserade arbetarrörelsens tidiga period i Malmö präglades av häftiga konfrontationer och stridigheter med stadens borgerlighet. De senare försökte in i det längsta att på olika sätt motarbeta och bekämpa arbetarnas fackliga och politiska organisering. Trots att det vid ingången till 1890-talet fanns fackföreningar inom de flesta av arbetarklassens yrkesgrupper var det långt ifrån alla arbetare som var organiserade medlemmar. Tvärtom stod de flesta arbetare vid denna tid utanför fackföreningarna. Men trenden mot en ökande organisering av arbetarklassen i Malmö var tydlig och därmed hårdnade också den borgerliga ordningens hållning gentemot arbetarrörelsen. Statens maktmedel stod vid denna tid till den borgerliga ordningens förfogande och arbetarrörelsens växande agitation, samhällskritik, strejker och demonstrationer, möttes från borgerligt håll med polisinsatser, åtal, rättegångar och fängelse. Arbetarrörelsens ledare fängslades en efter en för sina samhällskritiska artiklar i de socialistiska tidningarna. 1888 har kommit att kallas det stora åtalsåret i den socialdemokratiska historieskrivningen. Då satt bland annat både August Palm och Hjalmar Branting i fängelse för artiklar tryckta i Social-Demokraten.²⁸

I Malmö åtalades samma år Axel Danielsson för inte mindre än sju åtalbara uttalanden till 22 månaders fängelse och 500 kronor i böter, av Högsta domstolen slutligen mildrat till 18 månaders fängelse, vilket Danielsson avtjänade i tre omgångar mellan 1888 och 1890 i Malmö centralfängelse. Det var först Danielssons artikel i Arbetet om domen mot fängelsedirektören i Malmö, som hade förskingrat en del av fångarnas löner de skulle ha haft från det arbete de utförde under fängelsetiden, med titeln "Den prostituerade slinkan Justitia", som ledde till åtal. Det var inte frågan om att Danielsson hade fel i sak om den förskingrande fängelsedirektören utan det att han skrivit som han gjort om en myndighetsperson vilket inte var laglig. När sedan Danielsson höll ett föredrag om åtalet mot honom själv följde ett andra åtal, följt av ett tredje när denne åter tryckte den första artikeln i Arbetet i samband med en artikel om åtalen mot honom själv. Ett fjärde åtal kom när samma artikel publicerats som ett avtryck i Social-Demokraten i Stockholm. I ilska över den närmast komiska åtalskarusellen skrev Danielsson en artikel i Arbetet med titeln "Till världsaltets upphovsman" vilket resulterade

i ytterligare ett åtal. Ett sjätte åtal kom sedan för en fredsdikt med titeln ”Krig” författad av Sigvald Götsson, en pseudonym för Gottfrid Björk, i Arbetet. Detta åtal följdes slutligen av ett sjunde för ett föredrag hållet av Danielsson med titeln ”Skola arbetarna tillåta att man ånyo reser kättarebålet i Sverige?”. Efter det att Högsta domstolen slutligen utdömt de 18 månaderna i fängelse skrev Danielsson från fängelset en artikel i Arbetet med titeln ”Kättarbålet är rest!” vilket fick hans efterträdare som ansvarig utgivare a tidningen dömd till fyra månaders fängelse. Under tiden i fängelset gjorde Danielsson enligt många bedömare en politisk kursändring som innebar att han gick från en uttalat anarkistisk och revolutionär ståndpunkt till en reformistiskt sådan. Det är omtvistat om Danielsson gjorde detta av rent realpolitisk skäl eller om det var en äkta politisk kursändring men Danielsson kom i vilket fall som helst att under loppet av 1890-talet i ökande utsträckning tala om en socialistisk revolution via valurnorna där kampen handlade om att uppnå ett parlamentarismiskt och demokratiskt Sverige.²⁹

Den kanske allvarligaste konfrontationen mellan borgerlighet och arbetarrörelse Malmö under denna tid var den så kallade Malmörevolten i början av juni 1890. I samband med en strejk bland stadens träarbetare, en av de yrkesgrupper som tidigt organiserade sig fackligt i Malmö, kallade arbetsgivaren i strejkbrytare. Strejkbrytarna ledsagades till arbetsplatsen av polis och följdes av en uppretad folkmassa på flera hundra personer som snabbt ökade till flera tusen vilka protesterade mot strejkbryteriet. Demonstrationer fortsatte hela dagen och när dessa inte visade några tecken på att minska den följande dagen satte myndigheterna i staden in polisen och Kronprinsens husarer för att skingra demonstranterna och få ett slut på de högljudda protesterna. Ingripandet ledde till ökade protester och oroligheter där poliser och husarer angrep demonstranterna med dragna sablar medan de senare svarade med att kasta gatsten. Det omfattande motståndet mot polisen och husarerna medförde att myndigheterna i Malmö kallade in militära förstärkningar till den följande dagen, för att med våld få ett slut på oroligheterna. Dessa hade då redan nått sitt slut och lugnet infunnit sig i staden. Det senare mycket tack vare att Axel Danielsson hade tryckt upp och låtit sprida ett extranummer av Arbetet angående strejken, med rubriken ”Malmö arbetare i dag icke demonstrera å Gustav Adolf torg”, där allmänheten uppmanades att hålla sig borta från gator och torg och på så sätt demonstrera utan att låta det hela

Tidningen Arbetet var arbetarrörelsens och socialdemokratins uttalade språkrör. Här framfördes deras syn på vardagen i stark kontrast framförallt till Sydsvenska Dagbladet. Tidningen hade ett stort genomslag i Malmö och genom dess försorg kunde demonstrationer både mobiliseras och avstyras från dag till annan. Några av tidningens redaktörer fick finna sig i att hamna bakom lås och bom för artiklar i tidningen.
Foto: Otto Ohms samling. IBL bildbyrå/Malmö Museer.

övergå till fortsatta oroligheter. Malmörevolten var därmed över även om efterräkningarna från myndigheternas sida resulterade i att sju av de protesterande, vilka utpekats som ledare för oroligheterna, dömdes till hårda straff med flera års straffarbete som följd.³⁰

Det borgerliga motståndet till trots kom den fackliga och politiska socialistiska arbetarrörelsen i industristaden Malmö att växa i styrka under åren kring sekelskiftet 1900, och i det var till stor del i de utpräglade arbetarstadsdelarna som Mölllevången som arbetarrörelsen kom att manifesteras sig. Mölllevången växte

fram som en utpräglad arbetarstadsdel i Malmö vid samma tidpunkt som arbetarrörelsen växte i styrka och ökade sitt inflytande bland arbetarklassen i staden. Detta kom att synas mycket tydligt i Möllevångsområdet, där inte bara arbetarnas bostäder låg vägg i vägg med fabriker, utan där också arbetarrörelsens närvaro kom att bli mycket påtaglig, vilket kom att göra Möllevången, inte bara till arbetarnas, utan också till arbetarrörelsens stadsdel framför andra i Malmö.³¹

Möllevången var i allra högsta grad arbetarrörelsepräglad. Det var i Möllevången Sveriges första Folkets Park invigdes 1891 och det var i Möllevången som en av Sveriges allra första Folkets Hus byggdes 1893. Vid Bergsgatan, mitt emot Mazettis Chokladfabrik, hade Arbetarnas bildningsförbund (ABF) sina lokaler dit kunskapsförstående arbetare kunde vända sig. Bildningsfrågan var något som levte kvar inom arbetarrörelsen ända sedan dess första tid med rötter i de liberala bildningsföreningarna vid 1800-talets mitt. ABF bildades 1912 och var en samsamarbetsorganisation för bildningsarbete inom arbetarrörelsens politiska och fackliga delar och konsumentkooperationen. Vid Möllevången var också arbetarrörelsens kooperativa verksamheter tidigt ute med bland annat bagerier och affärer. Det var på Möllevångstorget som det kooperativa Solidar inledde sin verksamhet 1907. En verksamhet som snart innefattade åtskilliga butiker i området. En annan av Möllevångens kooperativa sammanslutningar hette Seger. 1926 slogs de båda kooperativen samman till Solidar. Med 13 000 medlemmar, var tionde Malmöbo, och 172 butiker var Solidar 1930 Sveriges näst största kooperativa sammanslutning. Arbetarrörelsen växte så att säga ihop med arbetarstadsdelen Möllevången.³²

Folkets Park och Folkets Hus kom utan tvekan att bli två av de viktigaste kulturskapande miljöerna för arbetarrörelsen i Malmö. Folkets Park och Folkets hus var viktiga för den tidiga arbetarrörelsen eftersom det annars var svårt för dess företrädare att få tag i möteslokaler. Det var få fastighetsägare i Malmö som var beredda att hyra ut sina lokaler till socialister och socialismöten. Folkets hus och Folkets park blev ett sätt för arbetarrörelsen att skapa ett eget utrymme för sin verksamhet. I Folkets Hus på Skolgatan hölls politiska möten, där hade fackföreningarna sina möteslokaler, där fanns ett arbetarbibliotek och där hade tidningen Arbetet sina lokaler. Där hölls även baler, teaterföreställningar och sagostunder. Folkets Park kom att bli en viktig plats för stora politiska demonstrationer, men

också en välbesökt nöjespark, där arbetarklassen kunde mötas och roa sig på dess egna villkor. En viktig del av arbetarrörelsens kulturmiljöer var att de riktade in sig på livets alla områden – arbete, fritid, allvar och nöje – vilket sannolikt är en del av förklaringen till den framväxande arbetarrörelsens styrka.³³

Folkets Park en viktig arena för arbetarrörelsen

Malmö Folkets Park öppnades lagom till första maj 1891 med namnet Möllevångsparken. Där fanns då en dansbana samt läsk- och kaffepaviljong. Parken var ursprungligen en jaktpark som tillhört industrimannen Frans Suell d y som vid 1800-talets ingång bland annat ägde en tobaksfabrik i Malmö och vars systerson Frans Henrik Kockums förutom att ta över tobaksfabriken i början av 1820-talet kom att grundlägga Kockums Mekaniska Verkstad 1840. Det kan tyckas ett ödets ironi att det blev Frans Suells jaktpark som 1891 kom att bli en av arbetarrörelsens viktigaste samlingsplatser, där dess ledare höll agitatoriska tal för socialismen inför tusentals åhörare bland Malmös arbetare. Det första året hyrdes det som skulle komma att bli Folkets Park av Malmö Socialdemokratiska förening från den dåvarande ägaren, en handlare i staden vid namn Ryberg, i folkmun kallad "Kaffe-Ryberg". Men redan efter ett år köptes parken loss av den socialdemokratiska föreningen och döptes på förslag av Axel Danielsson om till Folkets Park. Med sitt fördelaktiga läge mitt i Möllevångens arbetarkvarter blev Folkets Park genast en oerhörd framgång för arbetarrörelsen, och under åren närmast efter öppnandet växte parken ständigt med nya tillbyggnader och landförvärv. Inom ett par år fanns två teaterscener, en nöjespark, en nybyggd dansbana, flera restauranger och serveringar, samt en parkanläggning med bersåer och blomsterrabatter. Den folkliga underhållningen vid parkens olika friluftsscener samt serveringen av mat och dryck, som söndagarnas smått berömda morgonturer till parken genom Malmö med musikkår och fanborg följt av sillasexor med snaps, så omtyckt att de olika fackföreningarnas medlemmar fick turas om att delta enligt ett uppgjort schema, gjorde parken omåttligt populär bland Malmös arbetarbefolkning. Kvinnogemenskapen i arbetarrörelsens Folkets Park handlade ofta om en fortsättning av rollen husmor från hemmet.³⁴

Med fanor och musik gick turen genom Skolgatan. Möllevångsgatan och så stod fruarna med ungarna och matkorgarna vid grinden. Sen blev det språngmarsch för att få ett bra bord, antingen i bersåerna eller i hallarna vid gamla parken eller vid Trädgårdsrestaurangen. [...] Någon gång förekom att det hölls fackliga och politiska föredrag, men i de flesta fall var det mest den nöjsamma tillvaron man njöt av.³⁵

Folkets Park var framför allt en manlig värld där kvinnorna och barnen i många fall hamnade i skymundan eller var de som stod och väntade med matkorgen i hand. Arbetarrörelsen som en manlig värld är någonting utmärkande för rörelsens verksamhet, både fackligt och politiskt, trots det faktum att nära en tredjedel av Sveriges arbetare var kvinnor, i industristaden Malmö nära på hälften av alla arbetare. Arbetarrörelsens kvinnoideal kom att bli mycket lik den borgerliga kulturens ideal som tydligt sade att arbetet var den manliga sfären medan hemmet och familjen var den kvinnliga. Det var ideal som för arbetarklassen helt klart inte överensstämde med verkligheten men som ändå kom att präglade dess kultur. Detta syns också tydligt i Möllevångsområdet med dess starka arbetarrörelseprägel där en större andel av kvinnorna i jämförelse med Malmös andra arbetarområden var hemmafruar eller hemarbetande.³⁶

Malmö Folkets Parks popularitet syns tydligt i dess besökssiffror. Under 1891 hade parken 36 000 betalande besökare och redan året därpå det dubbla. 1907 hade parken 390 000 och 1929 470 000 betalande besökare. Under de första årtiondena var Malmö Folkets Park i det närmaste uteslutande en mötesplats och nöjespark för arbetarklassen, för att därefter i folkhemmets Sverige bli en samlingsplats för ett betydligt bredare spektrum av Malmös befolkning. I parken hölls många av arbetarrörelsens agitationsmöten och demonstrationer och det var den naturliga slutpunkten på demonstrationstågen 1:a maj varje år från och med 1916. Från och med detta år samlades deltagarna i demonstrationståget på Gustav Adolf torg och tågade till parken via Lilla Nygatan, Amiralsgatan, Bergsgatan och Möllevångsgatan. Parken blev på många sätt en symbol för arbetarrörelsens framgångar. Betydelsen av Folkets Park för arbetarrörelsen kom inte minst att

ligga på det ekonomiska planet eftersom parken genom entréavgifter och försäljning kom att få en god ekonomi av vilket en del av överskottet slussades vidare in i arbetarrörelsens andra verksamheter och organisationer.³⁷

Den arbetarkultur som formades inom arbetarrörelsen i Malmö, och som kom till uttryck i dess kulturinstitutioner som Folkets Park, kom i hög grad att präglas av skötsamhet och disciplin samt en strävan efter respektabilitet. Det är viktigt att i sammanhanget påpeka att det inte fanns något enkelt samband mellan arbetarklassen och arbetarrörelsen. Det fanns betydande skillnader inom arbetarklassen, och långt ifrån alla arbetare var organiserade fackligt och politiskt inom arbetarrörelsen. Den skötsamma arbetarkultur som där kom till uttryck var på många sätt de bättre bemedlade manliga och yrkesskickliga arbetarnas kultur. Den skötsamma arbetarkultur som växte fram inom arbetarrörelsen var ett sätt att bemöta det borgerliga samhällets föreställningar om ”den farliga arbetarklassen”. Det går att tala om ett slags ”skötsamhetens projekt” från arbetarrörelsens sida,

Få platser förknippas lika mycket med arbetarrörelsen framväxt som Möllevången i Malmö. Foto: Otto Ohms samling. IBL bildbyrå/Malmö Museer.

vilket hade som mål att visa upp respektabla arbetare, och som kom till uttryck i normer som solidaritet, disciplin, bildning och nykterhet. Det skötsamma projektet var ett sätt för arbetarrörelsen att skapa en inre sammanhållning samtidigt som det visade den borgerliga ordningen att föreställningen om en arbetarklass präglad av fattigdom, alkoholism och kriminalitet, inte överensstämde med arbetarrörelsens medlemmar. Det var ett sätt för arbetarrörelsen att undkomma den borgerliga ordningens ständiga försök att kontrollera och disciplinera arbetarklassen. Samtidigt kom den skötsamma arbetarkulturens företrädare tidigt att rikta in sig mot arbetarklassens mindre skötsamma och bedriva försök att kontrollera och disciplinera dessa. Det handlade aldrig om att göra arbetarklassen till en del av den borgerliga kulturen utan om att hävda en arbetarkultur som var minst lika respektabel som denna.³⁸

Arbetarrörelsen når social acceptans

Den socialdemokratiska arbetarrörelsen kom med tiden att få ett mycket starkt fotfäste i industristaden Malmö. En tydlig indikation på detta var de övriga folk-rörelsernas relativt svaga ställning i förhållande till arbetarrörelsen. Nykterhetsrörelsen fick exempelvis ett betydligt svagare fäste i Malmö än i det övriga Sverige. Vid en statistisk undersökning av landets industriarbetare 1899 visade det sig att arbetarna i Malmö i betydligt lägre utsträckning var organiserade i någon nykterhetsorganisation än i resten av Sverige. Mindre än fyra procent av arbetarna på Kockums i Malmö var organiserade i någon nykterhetsorganisation medan genomsnittsvärdet för landet som helhet var fjorton procent av alla arbetare. En förklaring som getts den svaga anslutningen till nykterhetsrörelsen i Malmö är den mycket inflytelserika arbetarrörelsen, som med sin utpräglat skötsamma arbetarkultur i sig förespråkade, om inte total nykterhet, så i alla fall ett måttligt drickande, vilket i sin tur minskade underlaget för nykterhetsrörelsens budskap. Idrottsrörelsen mötte även den inledningsvis motstånd från arbetarrörelsen, men allteftersom idrottsrörelsen visade sig få en växande popularitet bland arbetarklassen, och det faktum att idrottsrörelsen låg mycket nära det skötsamma idealet, kom arbetarrörelsens att svänga i sin uppfattning och tvärtom göra idrottsrörelsen till en del av den skötsamma arbetarkulturen.³⁹

Den fackliga och politiska arbetarrörelsens organisering handlade i grund och botten om att möta arbetsgivare eller politiska motståndare vid sådana platser som vid förhandlingsbordet eller i stadsfullmäktige, och i den bemärkelsen var det skötsamma projektet av stor betydelse för den organiserade arbetarrörelsen möjligheter att nå framgång. Föga förvånande var många av företrädarna för de stora industrierna i Malmö uttalade fackföreningsmotståndare. August Schmitz, disponent vid Malmö Yllefabrik, Ludvig Rössel vid Waggonfabriken i Arlöv och R F Berg vid Cementbolaget i Limhamn tillhörde några av de mest kända och hårdföra fackföreningsmotståndarna. Med tiden blev det ändå all fler som insåg att fackföreningarna troligen hade kommit för att stanna och att det därför var nödvändigt att samarbeta med arbetarrörelsen och de fackliga organisationerna. Detta kom slutligen att inbegripa även några av de allra hårdföraste av fackföreningsmotståndarna. R F Berg, även kallad Limhamnskungen, var bland dem som inledningsvis inte såg med blida ögon på arbetarnas försök att organisera sig fackligt. När en arbetarklubb bildades vid Skånska Cementbolagets fabrik i Lomma 1889 svarade Berg och ledningen för fabriken med hårda repressalier gentemot de inblandade arbetarna. Konflikten slutade med seger för arbetsgiversidan och arbetarklubben tvingades på knä. Trots detta hade konflikten troligtvis gjort så stort intryck på R F Berg att denne under de följande åren kom att ändra inställning gentemot arbetarrörelsen. När en ny fackförening bildades vid företaget 1898 förrespråkade Berg inte enbart hårdföra motåtgärder utan också samarbete med den organiserade fackliga arbetarrörelsen. I detta sammanhang verkar det som om det skötsamma projektet inom arbetarrörelsens varit av avgörande betydelse för Limhamnskungens förändrade uppfattning om sina motståndare.⁴⁰ I Cementbolagets verksamhetsberättelse skrev R F Berg nämligen följande:

Angående den nu pågående arbetarrörelsen synes den mig visserligen gå väl aggressivt tillväga mot arbetsgivaren, och svårigheten att med lugn möta dessa är stor. Emellertid kan det icke nekas att denna rörelse äfven har sina goda sidor. Arbetarnas bättre element tyckas ha vunnit förmågan inverka på de mindre goda, och rättrådigheten tyckes mera än tillförne vilja göra sig

gällande bland dem. Nykterheten är bestämt i tillväxt liksom arbetsamheten, hvarjämte de gerna erkänna och påyrka arbetarnas ökade skyldighet wid förbättrad ekonomisk ställning.⁴¹

Vid åren kring sekelskiftet 1900 kom arbetarrörelsen och fackföreningarna att bli alltmer accepterade som förhandlingspart av arbetsgivarsidan. Istället kom arbetsgivarna själva att börja organisera sig för att möta arbetarrörelsens växande styrka. Den första arbetsgivarföreningen, Malmö Byggmästareförening, grundades i Malmö 1889. Ett par år in på 1900-talet grundades Verkstadsföreningen och Svenska Arbetsgivarföreningen (SAF) som förhandlingsorganisationer för arbetsgivarsidan. Det faktum att arbetarrörelsens organisationer med tiden började erkännas av arbetsgivarsidan som förhandlingspart, innebar samtidigt inte att konfrontationerna mellan arbetarrörelsen och arbetsgivarna eller andra representanter den borgerliga ordningen, minskade i omfattning eller styrka. De grundläggande motsättningarna fanns fortfarande kvar och de första årtiondena av 1900-talet kom att bli synnerligen konfliktfyllda.⁴²

Det tidiga 1900-talet var präglad av konfrontationer mellan arbetarklass och borgerlig ordning. Inte minst på arbetsmarknaden där strejker, lockouter, strejkbryteri och blockader var mycket vanligt förekommande. Sverige kom under 1900-talets inledande decennier att bli världsledande vad gäller antalet arbetskonflikter. Industristaden Malmö hade sin beskärda del av dessa konflikter. Under år 1900 ledde en lönetvist vid Waggonfabriken i Arlöv till lockout från arbetsgivarsidan och inkallande av strejkbrytare. Arbetskonflikten vid Waggonfabriken kom att vara i nästan två år innan en lösning var i sikte och en uppgörelse mellan parterna slutligen kunde nås. Den utdragna konflikten på Waggonfabriken säger något om intensiteten i motsättningarna mellan arbetarrörelsen och arbetsgivarsidan. Kockums drabbades av arbetskonflikter med lockout både 1903 och 1905. Under 1907 ledde en landsomfattande stuveriarbetarkonflikt till konfrontationer där Malmö hamnade i stormens öga. Med anledning av stuveriarbetarkonflikten försatte Transportarbetareförbundet ett antal rederier och hamnar i blockad. Med hjälp av en internationell strejkbrytarorganisation kallade arbetsgivarsidan in ett antal engelska strejkbrytare som inhystes i logementsfartyget Amalthea, som låg

förankrat i Malmö hamn. I det läget beslöt sig tre ungsocialister i Malmö för att skrida till handling. En bomb placerades ut på fartyget och i den efterföljande explosionen blev en av strejkbrytarna på Amalthea dödad och flera andra skadade. Med undantag för ungsocialisterna tog arbetarrörelsen avstånd från dådet men resultatet blev att borgerligheten tog tillfället i akt att trappa upp konfrontationerna gentemot arbetarrörelsen i sin helhet.⁴³

Storstrejken 1909 kom att bli kulmen på många års intensiva konfrontationer och inleddes av arbetsgivarsidan med lockouter i massiv skala. Efter många månaders konflikt ledde Storstrejken till en seger för arbetsgivarsidan och ett enormt bakslag för arbetarrörelsen i Malmö liksom i Sverige i helhet. De följande åren kom att bli svåra för arbetarrörelsens fackliga verksamhet med en djup förtroendekris och ett kraftigt vikande medlemsantal bland arbetarna. Arbetskonflikterna minskade något under åren omedelbart efter Storstrejken då fackföreningarna arbetade i stark motvind. Ett resultat av nederlaget i Storstrejken på nationell nivå blev att den ungsocialistiska rörelsen i opposition till den socialdemokratiska arbetarrörelsen organiserade sig i det syndikalistiska Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC). Bakslaget i Storstrejken till trots förblev den socialdemokratiska arbetarrörelsen i Malmö förhållandevis stark. I ett försök att åter ta initiativet och bilda en enad front i den fackliga kampen bildades 1913 Malmö Fackliga Centralorganisation (FCO), som en samorganisation för stadens fackföreningar. Särskilt viktig var frågan om strejkbryteriet som systematiskt brukades av arbetsgivarsidan i händelse av arbetskonflikter i staden. Under åren fram till det första världskriget återfår fackföreningarna i Malmö något av sina forna medlemsantal och styrka vilket bland annat syns i de tilltagande arbetskonflikterna i industristaden.⁴⁴

Det första världskriget innebar hårdnande tider för Sverige och trots att kriget aldrig nådde landet direkt blev de indirekta följderna omfattande med hårdnande klassmotsättningarna som följd. Livsmedelsbristen i det av kriget avskärmade Sverige med ransonering som följd ledde 1917 till landsomfattande hungerdemonstrationer i de flesta svenska städer. Malmö var inget undantag där över 30 000 personer samlades på Stortorget den 25 april för att protestera mot de svåra tiderna under banderoller som krävde bröd, fred och rösträtt.⁴⁵ Arbetskonflikterna under 1917 var de mest omfattande sedan den för arbetarrörelsen miss-

lyckade Storstrejken 1909. Arbetarrörelsen splittrades detta år i det revolutionärt sinnade Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti och det reformistiska SAP som önskade förändra samhället på demokratisk väg. Vid riksdagsvalet till den andra kammaren 1917 var revolutionshotet uttalat från vänsterhåll men även socialdemokraterna talade retoriskt om faran en hotande revolution, om inte allmän och lika rösträtt genomfördes i Sverige, samtidigt som de gjorde allt för att underblåsa de omfattande och landsomfattande hungerdemonstrationerna i syfte att skrämja högern och borgerligheten till eftergifter. Kravet på allmän och lika rösträtt hördes allt oftare och tydligare. Den 5 december 1918 hölls en stor demonstration kring rösträttsfrågan med närmare 25 000 deltagare på Stortorget i Malmö anordnad av den socialdemokratiska arbetarrörelsen i Malmö i form av arbetarkommunen och fackföreningsrörelsen.⁴⁶

I Malmö kom den socialdemokratiska arbetarrörelsen trots partisplittringen nationellt att ha en mycket kompakt anslutning bland stadens arbetarbefolkning och varken syndikalisterna eller kommunisterna kom att få något avgörande inflytande i staden. Tvärtom var de vänsteroppositionella arbetarrörelserna i Malmö anmärkningsvärt svaga. Trots att SAC:s riksorganisation hade sina lokaler i Malmö lyckades den lokala organisationen i staden inte få ihop mer än ett femtiotal medlemmar. Inte heller ungsocialisternas klubb var särskilt stor trots att det var i Malmö som sprängningen av Amalthea hade ägt rum. För den socialdemokratiska vänstern var medlemsantalet i Malmö snarast katastrofalt. Den nya arbetarkommun som startades i maj 1917 av kommunisterna fick endast fjorton medlemmar medan den gamla socialdemokratiska arbetarkommunen hade över 8 000 medlemmar. Detta visade utan tvekan på styrkan hos den reformistiska socialdemokratiska arbetarrörelsen i Malmö. Det har utifrån detta antagits att arbetarrörelsen i Malmö med sin reformistiskt socialdemokratiska hållning varit utpräglat skötsam till sin karaktär. Det har i anslutning till detta även framhållits att ”det skötsamma projektet” vilket kom att karaktärisera den socialdemokratiska arbetarrörelsen på nationell nivå faktiskt hade sitt ursprung i Malmö och den politiska kursändring bort från den revolutionära läran Axel Danielsson gjort redan under 1890-talet då han börjat förespråka en revolution via valurnorna.⁴⁷

Men bilden av Malmö som den svenska skötsamma arbetarstaden framför andra har inte fått stå motsagd. Det finns ett argument som går i rakt motsatt rikt-

ning i tolkningen av arbetarrörelsen i Malmö och som menar att arbetarrörelsen i industristaden tvärtom var betydligt mer radikal än arbetarrörelsen i många andra delar av Sverige. Detta kan tyckas motsägelsefullt med tanke på den starka socialdemokratien i staden men argumentet från dem som förespråkar denna ståndpunkt lyder att den radikalism som på andra håll anslöt sig till syndikalisterna eller kommunisterna, istället fanns kvar inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen i Malmö, som därmed kom att bli betydligt mer egensinnig och radikal till sin karaktär. Detta kom i sin tur medförde att den socialdemokratiska partiledningen och den fackliga ledningen i Stockholm ibland hade svårt att handskas med de radikala ståndpunkter som gång efter annan framfördes av arbetarkommunen och fackföreningarna i Malmö. Vilken bild av arbetarrörelsen i Malmö är då mest sann? Den som framställer arbetarrörelsen i Malmö som skötsam och reformistisk eller den som framställer arbetarrörelsen i industristaden som bråkig och radikal? Det är möjligt att båda dessa bilder är sanna och snarast kompletterar varandra, att det fanns något av såväl skötsamhet och egensinne i den arbetarkultur som kom att präglade industristaden Malmö. Mycket tyder på att så är fallet vilket tycks bekräftas av de motsättningar som till och från kommer upp till ytan inom den fackliga och politiska arbetarrörelsens verksamhet i Malmö.⁴⁸

Inför trycket av de ökande klassmotsättningarna och den stigande rädslan hos borgerligheten i Sverige för en socialistisk revolution i Sverige, liknande den som inträffade i Ryssland 1917 och i Tyskland 1918, infördes allmän och lika rösträtt i Sverige 1918. Ett annat av arbetarrörelsens äldsta krav som samtidigt genomfördes var det om lagstadgad åtta timmars arbetsdag. För industristaden Malmös del blev konsekvenserna av den allmänna rösträtten i stort sätt omedelbara och med mycket långtgående konsekvenser då det första kommunalvalet hölls enligt den nya författningen 1919. Valet ledde till en fullständig socialdemokratisk seger och till att det socialdemokratiska partiet i Malmö övertog den politiska makten från den borgerliga högern.⁴⁹

Tabell 2. Partiernas mandat i Malmö stadsfullmäktige 1914-1926

Valår	Soc. dem	Högern	Lib.	Vid valet tilldelade mandat
1914	9	18		27
1916	10	17		27
1918	13	14		27
1919 för 4 år	17	8	2	27
1919 för 2 år	17	8	2	27
1920	16	11		27
1922	34	18	2	54
1926	31	20	3	54

Källa: Malmsten, 1989, sida 180.

Därmed hade SAP gått från att vara en politisk outsider på 1890-talet, vars verksamhet motarbetades och ledare fängslades, till att i allt högre grad komma att framstå som en acceptabel politisk utmanare för borgerligheten i början av 1900-talet, fram till dess att partiet faktiskt kom att ta den politiska makten i flera svenska städer i de första fria och allmänna valen 1919. Det är utan tvekan en märklig bedrift med tanke på de hårda motsättningar mellan arbetarrörelse och borgerlighet som präglade tiden.⁵⁰

Socialdemokraterna i Malmö riktade sig i sina kampanjer inför valen till stadsfullmäktige till både arbetarklassen och den lägre medelklassen och fick därmed ett kompakt väljarstöd som kom att ligga kring sextio procent under hela mellankrigstiden. Den borgerliga högern i Malmö kom efter den svidande valförlusten 1919 att bilda opposition och kom under mellankrigstiden att utgöra det enda politiska alternativet till socialdemokraterna av betydelse trots den ständiga rollen som oppositionsparti. Den politiska ordningen i Malmö under mellankrigstiden har ibland beskrivits som ett tvåpartisystem. Liberalerna var vid denna tid svag förankrade i industristaden vilket har förklarats med att partiet saknade fast organisation i Malmö samt att det vid denna tidpunkt inte fanns någon liberal tidning i staden som kunde föra partiets talan.⁵¹

Tabell 3. Procentuell andel röster på arbetarpartierna vid stadsfullmäktigeval i Malmö och riket från 1922 till 1938.

År	Malmö stad		Riket	
	SAP	K/S	SAP	K/S
1922	60,8	1,1	40,2	6,1
1926	53,6	1,9	42,4	6,2
1930	60,7	0,9	47,9	5,2
1934	63,4	1,5	45,9	8,8
1938	66,4	2,3	54,0	5,1

K/A = Kommunisterna och vänstersocialisterna.

Källa: Berggren & Greiff, 1992, sida 43.

Partierna vänster om socialdemokratin förblev även de förhållandevis svaga under hela mellankrigsperioden. Den reformistiska socialdemokratiska arbetarrörelsens styrka i förhållande till vänsteroppositionen blir Malmö blir mycket tydlig vid en jämförelse med det övriga Sverige. I Malmö fick vänstersocialisterna och kommunisterna aldrig mer än dryga två procent av rösterna medan de i Sverige i övrigt kunde ha ett relativt stort politiskt inflytande. Detta förstärker ytterligare bilden av en mycket stark reformistisk socialdemokratisk arbetarrörelse i Malmö men en sådan med ett förhållandevis stort inslag av radikalism inom ramen för rörelsen ifråga.⁵²

Tillväxten sätter sin prägel på arbetarrörelsens ideologi

Det svenska 1900-talet sett ur ett helhetsperspektiv karaktäriseras av en stark ekonomisk tillväxt. Utvecklingen har emellertid inte varit särskild jämn och under hela mellankrigstidsperioden skiftade konjunkturerna kraftigt mellan högkonjunktur och lågkonjunktur. Åren under det första världskriget präglades för svensk del av en högkonjunktur med stark ekonomisk tillväxt och stora exportvolymer. Den goda konjunkturen byttes 1920 till en mycket djup efterkrigsdepression vilket medförde minskande ekonomisk tillväxt och en mycket omfattande arbetslöshet. När lågkonjunkturen kulminerade vintern 1922 var över 30 %, eller mer än 160 000, av de fackligt anslutna svenska arbetarna arbetslösa. Under 1920-talets andra hälft återhämtade sig ekonomin men med en arbetslöshet som låg kvar kring 10 % under hela årtiondet. De hårdnande ekonomiska

tiderna ökade konfrontationsgraden mellan fackföreningarna och arbetsgivarna med ökande arbetskonflikter i form av strejker, lockouter och blockader som följd. Den djupa depressionen och den fortsatt relativt höga arbetslösheten slog naturligtvis hårt mot arbetarklassen. Arbetslösheten blev den överskuggande företeelsen under mellankrigstiden.⁵³

Arbetslösheten förändrade också förhållandet mellan arbetande män och kvinnor. Med hemmafruidealet som en del av såväl den borgerliga kulturen som arbetarkulturen förde fackföreningsrörelsen vid denna tid en diskussion om att förbjuda gifta kvinnor att arbeta och därigenom dels ge arbetslösa män arbete och dels förstärka bilden med männen som ensamma familjeförsörjare. En bild som helt enkelt inte överensstämde med verkligheten med tanke på den höga andelen kvinnor inom industrin. Trots flera motioner i riksdagen att förbjuda kvinnor i statlig tjänst infördes inga sådana lagar under 1920-talet. Det visar ändå på den svenska kulturens syn på kvinnligt arbete utanför hemmet under mellankrigstiden. Giftna kvinnor fick heller inte den hjälp vid arbetslöshet som männen fick eftersom det förutsågs att de skulle bli försörjda av sina män. Men mycket tyder på att det trots allt var kvinnorna som förstärkte sin ställning inom industriarbetet under mellankrigstidens lågkonjunkturer. Industristatistiken visar nämligen på en ökad andel kvinnor inom industriarbetet vid denna tid. En förklaring är att kvinnors lägre löner lockade arbetsgivarna att anställa dessa i de ekonomiskt svåra tiderna på 1920-talet.⁵⁴

I Malmö slog arbetslösheten hårt men här kom stadens hjälp till arbetslösa att bli generösare än i många andra delar av landet. Den svenska staten hade under lågkonjunkturens värsta år i början på 1920-talet gett statsbidrag understödsverksamhet men när det ekonomiska läget lättade något började statsbidragen att dras in. Hösten 1924 hade den statliga hjälpen nästan helt lagts ned trots fortsatt arbetslöshet på omkring 10 % och som ett svar på detta beslöt Malmö stadsfullmäktige att ge de arbetslösa i staden understöd enligt fattigvårdslagen. Att använda fattigvårdslaget som sätt att ge understöd till arbetslösa var det enda sätt stadsfullmäktige lagligt kunde agera mot arbetslösheten utan att förslaget skulle överklagas och upphävas av högre politiska instanser. Understödet fattigvårdsstämpel väckte upprördhet bland de arbetslösa. För att göra detta lättare att bära överlät stadsfullmäktige åt stadens arbetslöshetskommitté att ge arbetslösa hjälp-

behövande kontantstöd utan karaktär av fattigvård. Understödet var på 1 krona och 35 öre per dag till ensamstående, 2 kronor per dag för gifta och ett tillägg på 45 öre för varje barn. Detta system som genomdrevs av den socialdemokratiska majoriteten i stadsfullmäktige under högljudda protester från borgerligheten och den borgerliga pressen kom att kallas för Malmösystemet. Malmösystemet kom att gälla fram till 1928 då stadsfullmäktige tog upp ett anslag för understödsverksamheten i budgeten och alltså utanför fattigvården. Detta ledde till att beslutet överklagades varpå Malmösystemet upplöstes av Länsstyrelsen eftersom det inte hade stöd enligt lagen.⁵⁵

Malmösystemet till trots var de arbetslösas situation i Malmö under mellankrigstiden ofta mycket besvärlig med fattigdomen och dess uttryck allestädes närvarande. De arbetslöshetskassor som fanns var knutna till respektive fackförening och de understöd som betalades ut var oftast mycket låga. De arbetslösa hänvisades ofta till nödhjälpsarbeten. Dessa nödhjälpsarbeten innebar tungt arbete med löner som låg långt under vad de arbetslösa normalt skulle tjäna om de haft arbete. Den låga lönen var satt så att de på inga vis kunde konkurrera med lönen från ett vanligt arbete. De arbeten som utfördes var ofta förlagda utanför staden vilket gjorde att de som hänvisades till nödhjälpsarbetena tvingades bo långa perioder i barackläger. Under tiden hade deras familjer svårt att klara sig och tvingades ofta söka sig till fattigvården för att få hjälp. De som fick kontantunderstöd måste varje dag köa utanför arbetsförmedlingen för att få den stämpel som gav dem ett understöd som var ännu lägre än lönen från nödhjälpsarbetena. Att använda sig av fattigvårdens omsorger ansågs av många vara skamligt och gav de som tvingades vända sig dit en stämpel att inte tillhöra den respektabla delen av arbetarklassen. Det fanns en koppling mellan arbetarkulturens skötsamhetsideal och respektabiliteten, där de som tvingades till fattigvården ohjälpligt hamnade bland dem som betraktades som mindre respektabla och därmed mindre skötsamma. Detta ledde i sin tur till att många arbetarfamiljer drog sig in i det längsta och kunde leva under mycket svåra förhållanden innan nöden övervann skammen att tvingas gå till fattigvården.⁵⁶

De arbetslösas förening i Malmö var en organisation som uppstått på 1880-talet. I takt med de ekonomiska konjunkturernas växlingar hade föreningen upphört och återuppstått vid ett flertal tillfällen. Den hade med tiden utvecklats till

att bli fackföreningarnas organ för att hjälpa sina arbetslösa medlemmar. Från och med 1926 kom De arbetslösas förening att bli en permanent inrättning under den Fackliga Centralorganisationen (FCO) i staden, det vill säga de samlade Malmöfackföreningarnas gemensamma organisation. Medel för understöd till de arbetslösa fackföreningsmedlemmarna samlades in genom insamlingar, avgifter från fackföreningarnas medlemmar, samt genom anslag från fackföreningarna. Understödet till de arbetslösa medlemmarna betalades ut en gång i veckan när det fanns tillräckligt mycket pengar vilket inte alltid var fallet. Kontanter betalades ut till framför allt ensamstående medan familjer brukade få paket med varor som hade köpts in hos det kooperativa Solidar till rabatterade priser. De arbetslösas förening verkade även för att tillvarata sina medlemmars rättigheter och krävde bland annat att de arbeten som fanns skulle fördelas så jämt som möjligt genom att exempelvis de som redan hade arbete inte skulle tillåtas att utföra övertidsarbete eller arbeta med bisysslor vid sidan av det ordinarie arbetet. De arbetslösas förening drev också på hårt i frågan om att gifta kvinnor inte skulle få arbeta. Kvinnorna ansågs ta arbetena från de männen och då framför allt de gifta männen som ansågs behöva dessa i egenskap av familjeförsörjare. De arbetslösas förening hade en klart mera radikal inställning än arbetarrörelsens andra organisationer i Malmö vilket ibland tog sig uttryck i både direkta aktioner och skarp kritik mot arbetarrörelsen ifall dessa inte upplevdes tillvarata de arbetslösas intressen i tillräcklig stor utsträckning.⁵⁷

I Malmö fortsatte den befolkningsmässiga och rumsliga expansionen under 1920-talet. Högkonjunkturen under första världskriget hade lockat så stora mängder av människor till staden vilket lett till en närmast ohållbar bostadssituation. En närmast kronisk brist på bostäder kom att råda under hela mellankrigstiden vilket tvingade fram byggandet av nödbostäder. Den mycket lukrativa bostadsmarknaden hade dessutom skapat en mycket högt uppskruvad bostadsspekulation. En lagstadgad reglering av bostadsmarknaden hade visserligen minskat spekulationerna för en tid, men under 1920-talet tog bostadsspekulationerna åter fart, och de som drabbades mest var de allra fattigaste. Lösningen var nödbostäder. Träbarackerna på Sorgenfri var exempel på sådana nödbostäder och kom att gå under öknamnet Hollywood. En första hyresgästförening bildades vid denna tid för att ta tillvara på hyresgästernas intressen och skydda dessa mot bostadsspe-

kulationens allra värsta avarter. I mitten av 1920-talet kom bostadsbyggandet fart tillsammans med en omfattande modernisering av bostäderna. Hyresgästkooperationen HSB bildades 1925 och gick i spetsen för denna modernisering genom att bland annat införa sopnedkast och maskinella tvättstugor i sina hus vilket tvingade de privata hyresvärdarna att följa efter för att upprätthålla konkurrensen på hyresmarknaden. Malmö fortsatte att vara klassmässigt segregerat. I söder och öster låg i huvudsak stadens arbetarområden medan den gamla staden innanför broarna och den västra delen av Malmö längs Limhamnsvägen och Erikslustsvägen var utpräglade medel- och överklassområden.⁵⁸

Samförståndsidén stärker socialdemokratin

Den socialdemokratiska politiken i Malmö efter maktövertagandet vid valet till stadsfullmäktige 1919 kom att präglas av en uttalad strävan efter samarbete och kompromiss gentemot den borgerliga högeroppositionen. Detta berodde dels på att kommunallagen krävde två tredjedels majoritet för fattade beslut vilket tvingade socialdemokraterna till samarbete med högern för att överhuvudtaget kunna föra en framgångsrik politik. Dels berodde det på att borgerligheten fortfarande var en mäktig och inflytelserik grupp med sociala nätverk inom framför allt näringslivet med viktiga industriella och finansiella resurser vilket gav högern ett inflytande trots att den befann sig i politisk opposition. Dels har det även framförts att det vid det socialdemokratiska maktövertagandet redan funnits en etablerad anda av samförstånd och kompromisande mellan arbetarrörelse och borgerlighet i Malmö. Förklaringen till det senare skulle vara att det från den socialdemokratiska fackliga och politiska arbetarrörelsen skulle ha funnits en vilja till samförstånd med borgerligheten vilken hade sitt ursprung så långt tillbaka som till Axel Danielssons politiska kursändring mot en reformistisk socialdemokrati under 1890-talet.⁵⁹

De som förespråkar den senare tesen anser att samförståndstanken var något som kom att tas över och utvecklas av Axel Danielssons politiska arvtagare inom den reformistiska socialdemokratiska arbetarrörelsen i Malmö efter dennes död 1899. Den främste av dessa arvtagare var Nils Persson som var en mycket inflytelserik socialdemokratisk politiker i egenskap av att vara medlem och sedermera

ordförande i Svenska murareförbundets styrelse, medlem i Landsorganisationens (LO) representantskap, socialdemokratisk riksdagsman för Malmö stad och ordförande i Malmö stadsfullmäktige. Nils Persson blev invald i den svenska riksdagen redan 1902 som en av de första socialdemokraterna i riksdagen och satt som ledamot i riksdagens första eller andra kammare fram till 1922. Han satt samtidigt med i Malmö stadsfullmäktige från 1902 och kom att bli dess förste socialdemokratiska ordförande efter SAP:s valseger i Malmö 1919. Detta gjorde Persson till en mycket inflytelserik socialdemokratisk politiker både lokalt i Malmö och på riksplaneln. Som sådan förespråkade han i Axel Danielssons anda en samförståndspolitik över klassgränserna. Denna tes om en tidigt utvecklat samförståndstänke i Malmö tycks även kunna styrkas av att det relativt tidigt fanns närmande mellan de ledande borgerliga företrädarna och de ledande företrädarna för arbetarrörelsen i Malmö. Det kanske tydligaste tecknet på detta är kanske Limhamnskungen R F Bergs omsvängning från att ha varit en hårdhudad fackföreningsmotståndare till att bli en varm förespråkare för samförståndstanken. R F Berg satt i början av 1900-talet bland annat i SAF:s styrelse och var där en uttalad samförståndsförespråkare. Något annat som tycks styrka denna tes är den mycket snabba utvecklingen av kollektivavtal i Malmö i början av 1900-talet vilket kan ses som tecken på en tidig anda av ömsesidig acceptans och samförstånd.⁶⁰

Det är samtidigt tydligt att denna samförståndsanda inte alltid var helt och hållet accepterad av medlemmarna i stort inom arbetarrörelsen i Malmö och reaktionerna från rörelsens led gentemot den egna ledningen i frågor om samarbetet med borgerligheten kunde ibland vara häftiga. En sådan händelse utspelade sig under krishösten 1921 och visar tydligt på att samförståndstanken inte ska ses som en oproblematiserad linje för arbetarrörelsens ledare att driva gentemot de egna leden. I stadsfullmäktige ledde en kompromiss mellan sju socialdemokratiska ledamöter under ledning av Nils Persson och högerens ledamöter till att ett beslut kunde drivas igenom om att ordna med vissa nödhjälpsarbeten. Nödhjälpsarbeten skulle bekostas av lånade pengar. Socialdemokraterna i stadsfullmäktige var splittrade i frågan. För att säkerställa att förslaget klubbades igenom hade kompromissuppgörelsen nåtts mellan de socialdemokrater i stadsfullmäktige som var för förslaget och högerens ledamöter. I uppgörelsen med högern ingick bland annat att lönerna skulle bli lägre än vid tidigare nödhjälpsarbeten som redan de

hade en lönenivå långt under den vanliga lönenivån. Inom arbetarrörelsen var samförståndsandan i uppgörelsen mycket kontroversiell vilket ledde till en häftig debatt. Bland annat kallade den förhållandevis radikala De arbetslösas förening lönesänkningen för ett grovt svek mot de arbetslösa och krävde att de ansvariga socialdemokratiska ledamöterna i stadsfullmäktige skulle ställas till svars för sitt klassförräderi.⁶¹

De kraftiga protesterna inom arbetarrörelsen mot kompromissuppgörelsen med högern ledde till att ett mycket stormigt möte hölls i Moriska Paviljongen i Folkets Park. Mängder av människor, varav många medlemmar i De arbetslösas förening, slöt upp till mötet. När utrymmet i Moriska Paviljongen var fullsatt stängdes dörrarna trots att hundratals människor väntade utanför för att delta i mötet. När dörrarna stängdes blev upprördheten i dem som lämnats utanför så stor att dörrarna sparkades och ytterligare människor strömmade in i den redan fullpackade salen. De ansvariga ledamöterna i stadsfullmäktige skälldes ut och fick utstå mycket spott och spe från de församlade i paviljongen. Nils Persson blev till och med spottad i ansiktet för sin samförståndslinje i stadsfullmäktige. Deltagarna på mötet tvingade Nils Persson och de sex andra socialdemokratiska ledamöter som ställt sig bakom kompromissuppgörelsen att avsäga sig sina platser i stadsfullmäktige. Visserligen vägrade stadsfullmäktige, varken av de socialdemokratiska eller borgerliga ledamöterna, att anta deras avsägelser vilket medförde att de kunde sitta kvar och rida ur stormen men händelsen visar tydligt på att det fanns gränser för samförståndsandan inom arbetarrörelsens led i Malmö.⁶²

Det är även tydligt att det fanns gränser för samförståndsandan i det faktum att 1920-talet kom att präglas av betydande klassmotsättningar, konflikter och konfrontationer, inte minst inom arbetsmarknadens område. Arbetarrörelsen hade visserligen lyckats driva igenom frågor som den allmänna och lika rösträtten och åtta timmars arbetsdag, men ännu på 1920-talet var tanken på ”folkhemmet” och ”den svenska modellen”, endast en socialdemokratisk utopi in en mycket oviss framtid. Tvärtom tycktes 1920-talet präglas av ökande klassmotsättningar. Den ekonomiska krisen och arbetslösheten under 1920-talets första år, medförde ett hårdnande klimat på den svenska arbetsmarknaden. I den djupa ekonomiska krisen krävde arbetsgivarna lönesänkningar vilket den fackliga arbetarrörelsen naturligtvis hade svårt att acceptera. Resultatet blev omfattande arbetskonflikter

med rekordmånga strejker, lockouter och blockader. Strejkbryteriet med strejkbrytarorganisationer som Samhällshjälpen eller Arbetets frihet var ett vanligt sätt för arbetsgivarna att utmana arbetarrörelsens fackliga organisering. Konflikterna inom arbetsmarknadens område mellan fackföreningar och arbetsgivare kom i många fall att bli bittra med ibland våldsamma konfrontationer till följd. Det var inte alls ovanligt med våld mellan strejkande arbetare och av arbetsgivarna inkallade strejkbrytare i samband med arbetskonflikter. Den mest kända av dessa våldsamheter är Ådalshändelserna 1931, där inkallad militär öppnade eld och sköt ihjäl fem arbetare, fyra män och en kvinna, vid ett demonstrationståg i samband med en strejk, där arbetsgiversidan kallat i strejkbrytare. Dödsskjutningen i Ådalen kom att få långtgående politiska konsekvenser och var antagligen en starkt bidragande orsak till den socialdemokratiska valsegern i riksdagsvalet 1932.⁶³

Men även om antalet döda gör Ådalshändelserna till en unik händelse i Svensk 1900-tals historia, var händelserna som sådana endast en i raden av våldsamheter samband med arbetskonflikter i Sverige under 1920- och 1930-talen. Konflikter mellan strejkande arbetare och inkallade strejkbrytare, med skottlossning eller dödlig utgång, skedde förutom i Ådalen 1931 till exempel även i Malmö 1926 och 1927, Halmstad 1931, Sandarne 1932 och Clemensnäs 1932. Det var med andra ord knappast ännu frågan om några minskande klassmotsättningar i mötet mellan arbetarklass och borgarklass i det svenska samhället, och av den ”svenska modellen” med dess anda av samförstånd som på arbetsmarknaden så småningom ledde fram till arbetsfred mellan fackföreningar och arbetsgivare i och med Saltsjöbadsavtalet 1938, syntes på 1920-talet ännu inga tydliga spår. Industristaden Malmö hade sin beskärda del av svårlösta arbetskonflikter med hotfulla och våldsamma konfrontationer mellan strejkande arbetare och strejkbrytare. Malmörevolten 1890 och sprängningen av Amalthea 1908 var två händelser som båda hade sin utgångspunkt i arbetskonflikter med strejk och strejkbryteri. Under mellankrigstiden hade Malmö en rad svårlösta arbetskonflikter varav flera med hotfulla möten mellan strejkande arbetare och strejkbrytare. Den allvarligaste och mest dramatiska av dessa konfrontationer uppstod i samband med den segdragna strejken vid A W Nilssons fabriker 1926.⁶⁴

Strejken vid AW Nilssons fabriker

I november 1926 hade strejken vid A W Nilssons fabriker varat sedan sommaren samma år och ett slut på konflikten inom någon överskådlig framtid verkade inte vara troligt. Parterna stod trots förlikningsmannens försök fortfarande mycket långt ifrån varandra och vägrade kategoriskt göra några som helst eftergifter i förhandlingarna med varandra. Mycket talar vidare för att strejken vid A W Nilssons korgmöbels och barnvagnsfabrik vid det laget handlade om betydligt mer än den lönefråga som från början utlöste konflikten mellan fack och arbetsgivare. Helt klart är att arbetarrörelsen i Malmö redan från första dagen efter det att arbetsgivaren kallat in strejkbrytarna sett det hela som en oerhörd provokation. Det faktum att det fanns ett strejkbrytarnäste mitt i arbetarstaden Malmös allra heligaste områden, det vill säga Möllevången, med några av den svenska arbetarrörelsens mest symbolladdade kulturinstitutioner, måste ha varit som ett slag i ansiktet för arbetarrörelsen i staden. Fabriken med strejkbrytarna låg mitt emot ingången till landets första Folkets Park och endast ett stenkast från ett av landets första Folkets Hus. Det går inte mer än att spekulera kring hur medvetet vald fabriken var av arbetsgivarorganisationerna som stridsskådeplats i den på samhällsnivå mycket konfliktfyllda konfrontationen mellan dem själva och den fackliga arbetarrörelsen, men helt klart är att symbolvärdet av mellan sextio och sjuttio strejkbrytare mitt i arbetarland var mycket stort och måste ha varit en oerhörd nagel i ögat på arbetarrörelsen så länge konflikten varade, vilket ger en ny dimension till det faktum att arbetskonflikten kom att bli en av de längsta i svensk historia.⁶⁵

Under de månader som förflutit från arbetskonfliktens början i juli till november hade konfrontationsgraden mellan de strejkande arbetarna och de av arbetsgivaren inkallade strejkbrytarna gradvis ökat med ett latent hot om våldsamheter hela tiden mycket närvarande. I tidningarna rasade ordkriget, framför allt mellan Arbetet och Sydsvenska Dagbladet, kring de i samhällsdebatten brännande frågorna om strejk och strejkbryteri. Vid fabriken mobiliserade arbetarrörelsen samtidigt alla sina resurser. Demonstrationer utanför fabriken med hundratals deltagare förekom i det närmaste dagligen under oktober och november. Fönster på fabriken krossades nattetid trots att polisen hade bevakning kring fabriksområdet dygnets alla timmar. Strejkbrytare som rörde sig utanför fabriken fortsatte

att förföljas och bespottas vilket medförde att dessa i sin tur svarade med att bevärna sig med hemmagjord batonger, knivar och till och med skjutvapen. Det var en hotfull stämning som bara väntade på en tändande gnista för att övergå till några slags våldsamheter. En gråkall november natt kom den tändande gnistan och resultatet av denna visar mycket tydligt det på den oerhört viktiga symbolfråga som strejken vid A W Nilssons fabriker vid Möllevången i Malmö var för de inblandade parterna i konflikten.⁶⁶

Den 10 november 1926 var Mårtensafton och i Folkets hus hölls en bal till förmån för de strejkande arbetarna på A W Nilssons fabriker. Den nittonåriga skräddarlärningen Gunnar Andersson hade tillbringat kvällen på Folkets Hus fram tills halvtett tiden på natten då han lämnat balen för att bege sig hem till bostaden som låg på Möllevångsgatan, nära huvudingången till A W Nilssons fabriker. Fabriken med strejkbrytarna där konflikten pågick upptog en stor del av kvarteret längst upp på Möllevångsgatan närmast Folkets Park. Framme vid hemmet blev den unge mannen stående en stund i porten mot gatan för att ta några andetag av den friska novemberluften innan han slutligen skulle bege sig in och upp till lägenheten för natten. Denne hade inte stått där länge förrän han såg en ensam man komma gående uppför Möllevångsgatan i riktning mot Folkets Park och A W Nilssons fabriker. I gatlyktornas sken kände Andersson omedelbart igen mannen ifråga som en av strejkbrytarna vid A W Nilssons fabriker, en man vid namn Nils Persson. Strejkbrytaren kom gående längs Möllevångsgatans norra gångbana, på samma sida som huvudingången till fabriken låg på och på motsatt sida av gatan från den plats i bostadsporthens halvskugga där Andersson stod och betraktade Persson. Den senare var en av de mer kända av strejkbrytarna på fabriken och hade flera gånger hamnat i bråk med strejkande arbetare eller sympatisörer till de strejkande bland stadens arbetarbefolkning. Persson skyndade uppför gatan med snabba steg samtidigt som han nervöst verkade se sig omkring och det var uppenbart för den unge Andersson att strejkbrytaren var rädd att möta några av de strejkande arbetarna ensam i natten och att den troligaste platsen för detta var i närheten av fabriken där de strejkande ofta var samlade både dag som natt.⁶⁷

Det var alldeles innan strejkbrytaren hunnit upp i höjd med fabriken som Gunnar Andersson plötsligt såg en man lösgöra sig från skuggorna på samma

Arbets
löshets
forsäkring

**SLÅ VAKT
OM**

**8-TIMMARS-
DAGEN !**

Första maj 1927. Åtta timmars arbetsdag var något som fackförbunden länge slogs för. Frågan var i många hänseenden viktigare än högre lön och en av Socialdemokraternas angelägnaste frågor under lång tid. Bilden tagen bara några hundra meter från A W Nilssons fabriker.

Foto: Otto Ohms samling,
IBL Bildbyrå/Malmö Museer

sida av Möllevångsgatan som den unge mannen själv befann sig på och skynda över gatan i riktning mot och upp bakom Nils Persson. Det verkade i Anderssons ögon som om mannen som skyndat upp bakom strejkbrytaren vill tränga sig förbi denne på den senares vänstra sida och på så sätt hamna mellan Nils Persson och ingången till fabriken. Sedan går det hela fort. Någon av de två männen, Andersson har svårt att avgöra vem av dem, sade ”god kväll” med ganska hög röst varefter Nils Persson plötsligt stannade till, kastade en hastig blick bakåt, och kvickt höjde vänsterarmen i ett slag snett bakåt som genast träffade mannen bakom honom någonstans i ansiktshöjd, i varje fall efter vad Andersson kan bedöma från sin utsiktspost i portingången. Det utdelade slaget fick hur som helst en omedelbar effekt eftersom mannen som träffades genast stupade till marken i en skur av gnistor som får Andersson att tolka det som mannen ifråga måste ha haft en cigarett eller pipa i munnen. Nils Persson å sin sida väntade inte på den fortsatta händelseutvecklingen utan lämnade mannen liggande bakom sig samtidigt som han småspringande skyndade vidare längs gatan den korta sträckan fram till ingången till A W Nilssons fabriker. Den för Andersson okände mannen som fått slaget i ansiktet reste sig upp bara kort efter att Nils Persson skyndat vidare. Mannen ifråga stannade på platsen en kort stund eftersom han verkade leta efter någonting på marken i gatlyktornas sken. Därefter lämnar denne platsen. Kvar i portingången begrundade Gunnar Andersson det han bevittnat en stund innan han slutligen öppnade porten och gick upp till sin bostad.⁶⁸

Den nedslagne mannen var verkligen en av de strejkande arbetarna vid A W Nilssons fabriker, en korgmakare vid namn Wilhelm Jönsson. Men ett knytnävsslag i natten hade i sammanhanget knappast varit mycket att orda om ifall det hela inte tagit den olycksaliga vändning som det kom att göra. Liknande händelser hade utspelat sig ända sedan strejkens första början och strejkbrytarnas ankomst till fabriken. Det olyckliga i sammanhanget var att knytnävslaget ifråga träffat den pipa Wilhelm Jönsson haft i mungipan och slagit in den med så stor kraft i munnen att den förorsakat ett blödande sår bak i halsen. Till det yttre var korgmakaren inte allvarligt skadad av slaget och han tog sig utan problem hem till sin lägenhet och sin familj efter händelsen. Men redan nästa dag visade Jönsson tecken på att vara sjuklig med svåra smärtor i halsen. Det hela slutade med att korgmakaren redan samma dag måste läggas in på Malmö Allmänna. Där

stannade Jönsson i åtta dagar innan denne fredagen den 19 november slutligen avled. Under denna tid på sjukhuset var korgmakaren åtminstone delvis vid medvetande och kunde tala. Till sin hustru uppgav denne att han blivit nedslagen av en strejkbrytare och under en läkarrond ett par dagar efter händelsen pekade Jönssons ut den skyldige och namngav denne som Nils Persson vid A W Nilssons fabriker. Dagen innan korgmakaren avled gjorde dennes hustru en polisanmälan angående misshandeln där Nils Persson utpekades som den skyldige till våldet.⁶⁹

De strejkande arbetarna vid A W Nilssons fabriker och arbetarrörelsen i Malmö kände naturligtvis till det som hade hänt redan samma dag som Wilhelm Jönsson lades in på Allmänna Sjukhuset. Men det är först efter Jönssons död som det hela delges allmänheten. Tidningen Arbetet hade samma dag som denne avled rubriken ”Knytnävsslaget i natten. A. W. Nilssons strejkbrytare skadar dödligt en strejkande” med underrubrikerna ”Den strejkande överfölls på hemvägen utan någon som helst anledning” och ”Han har på morgonen avlidit å allmänna sjukhuset”.⁷⁰ Helt klart är att nyheten väckte starka sympatier bland arbetarklassen i Malmö. Redan samma kväll ökade antalet demonstranter utanför A W Nilssons fabriker från att som mest varit en fråga om några hundratal till någonstans mellan två och tre tusen. Många av demonstranterna var ungdomar. I polisrapporten talas det om att de demonstrerande var ”mestadels ungdomar av ligistypen och pojkar”.⁷¹ Polisen svarade med att öka sin närvaro utanför fabriken både för att hålla demonstranterna borta från strejkbrytarna inne på fabriken och för att förhindra att det hela övergår till oroligheter. I tidningsrapporteringen följande dag talade Arbetet om fredliga folksamlingar utanför fabriken medan Sydsvenska Dagbladet menade att det endast var polisens förstärkta närvaro i fabriksområdet som förhindrade att allvarliga oroligheter uppstod på platsen. Demonstrationerna utanför fabriken verkar av allt att döma vid den tidpunkten ha varit lugna med högljudda. Polisrapporterna talar om mängder av klagomål från de boende i området över oväsendet från demonstranterna men nämner inget om några våldsamheter från demonstranternas sida.⁷²

Trots den massiva uppslutningen i demonstrationsleden under fredagskvällen var demonstrationerna under de två efterföljande dagarna betydligt mindre i omfattning. Detta trots att det var fråga om en lördag och söndag, där allra helst söndagen borde ha varit en lämplig dag att mobilisera medlemmarna inom

arbetarrörelsen till sluta upp i leden av demonstranter. Det som verkligen skulle få arbetarstaden att sluta upp i leden var resultatet av den obduktion av den döde korgmakarens kropp som ägde rum i Allmänna sjukhusets gravkapell på lördagen den 20 november. Obduktionen som utfördes i ledning av stadsläkaren i Malmö kom fram till att den döde visserligen hade spår av ett sår i halsen som mycket väl kan ha orsakats av munstycket på en pipa men att dödsorsaken hade varit en helt annan, nämligen en blodpropp i hjärnan som hade sitt ursprung i den dödes "sjukligt förändrade hjärta." De obducerande läkarna vågade däremot inte uttala sig om det kunde finnas några samband mellan misshandeln och blodproppen i hjärnan. I sin rapportering kring obduktionen på söndagen konstaterade Sydsvenska Dagbladet att det enligt de obducerande läkarna inte kunde sättas några samband mellan misshandeln och dödsfallet samt att den misstänkte Nils Persson kort efter att detta klarlagts fått lämna polisstationen där han suttit häktad i väntan på att polisutredningen klargjort hans skuld eller oskuld. På måndagen bekräftade Arbetet (som inte kom ut på söndagar) detta och konstaterade vidare att den utpekade strejkbrytaren på grund av obduktionsresultatet med all säkerhet skulle slippa undan straff annat än böter för misshandel.⁷³

"Detta obduktionsresultat torde vara rättsligt friande", skrev Arbetet ett par dagar senare i en kommentar till händelseutvecklingen, "men det är icke friande inför den allmänna opinionen."⁷⁴ Denna iakttagelse var säkert riktig även om den gjordes i ljuset av de följande dagarnas händelseutveckling. Demonstrationerna utanför A W Nilssons fabriker som under lördagen och söndagen minskat i omfattning ökade under måndagskvällen närmast dramatiskt till dess att demonstranterna slutligen uppgick till flera tusen. Demonstrationerna förändrade samtidigt också karaktär och blev betydligt mer aggressiv och hotfull i sin framtoning. Ilskan riktades naturligtvis först och främst mot strejkbrytarna inne på fabriken och då framför allt mot den i tidningen utpekade våldsverkaren Nils Persson. Men även fabriken kontorsanställda, kontorschefen, kvinnliga kontorister och springpojkar, utsattes för demonstranternas vrede. När kontorspersonalen vid sjutiden på måndagskvällen kom ut genom fabriksporten efter arbetsdagens slut möttes de av en massiv kör av busvisslingar, glåpord och hotfulla tillrop. I trängseln utanför fabriken omringades kontorspersonalen av folksamlingen som fortsatte med visslingarna och ropen. I slutändan måste polisen rycka in och räd-

da den uppskrämda kontorspersonalen från den uppretade folksamlingen och från platsen. Ropen, skriken och busvisslingarna från de protesterande demonstranterna fortsatte därefter oavbrutet hela kvällen medan polisen kallade in alla tillgängliga reserver för att upprätthålla ordningen utanför fabriken. Vid tiotiden på kvällen började leden av demonstranter att tunnna ut och någon timme senare upplöses demonstrationerna i novembernatten mörker.⁷⁵

Den följande dagen, tisdagen den 23 november, fortsatte ordkriget i tidningarna. Från borgerligt håll talade Sydsvenska dagbladet om ”hotande uppträden” och om ”skrånorgier” utanför A W Nilssons fabriker.⁷⁶ I Arbetet krävdes att alla strejkbrytare i samhällsordningens namn omedelbart måste avlägsnas från fabriken. Tidningen talade vidare om den stigande förbittringen bland stadens arbetarkretsar och varnade för följderna om det hela fick fortgå. Arbetet riktade samtidigt en uppmaning till arbetarbefolkningen att inte tillgripa våld i samband med demonstrationerna eftersom detta kunde leda till hårda repressalier från ordningsmakten med fängelsestraff som följd.⁷⁷ Polisen förberedde sig under dagen för att bemästra fortsatta demonstrationer genom att spärra av gatorna kring A W Nilssons fabriker och redan från början av kvällen ha en kraftfull närvaro på platsen med bland annat fyra ridande poliser. Det hindrade inte en folksamling från att redan under eftermiddag och tidigt kväll börja samlas kring fabriksområdet för att demonstrera. Denna folksamling växer kraftigt vid sextiden efter arbetsdagens slut för många arbetare och det blev kring denna tid klart att demonstrationerna denna kväll skulle komma att bli större än någon av de tidigare kvällarna. De demonstrerande ropade, skrek och vislade, och när kontorspersonalen ämnade fabriken under poliseshort ökade larmet från demonstranterna i styrka och blev närmast öronbedövande. För att skapa en väg genom trängseln tvingades polisen att utföra en polischock med dragna sablar mot demonstranterna som pressades tillbaka något. Men mycket snart omslöt den avtågande kontorspersonalen och deras poliseshort på nytt av demonstranter som fortsatte att ropa och skrika hotelser, visla och kasta sten. Poliserna tvingades försvara sig mot folksamling med dragna sablar medan kontorspersonalen fördes i säkerhet.⁷⁸

Då kontorspersonalen slutligen förts bort från platsen inträdde en kort stund av spänd och förhållande tystlåten väntan. Tusentals demonstranter befann sig då på gatorna kring fabriken tätt sammanpackade framför de av polisen bevakade

avspärningarna. Polisen uppskattade demonstranterna till ett par tusen medan både Arbetet och Sydsvenska Dagbladet uppskattas antalet demonstranter till någonstans bortåt sjutusen eller åttatusen personer. I Arbetet beskrivs människorna på platsen som halv vuxna ”pojkar och flickor samt minderåriga av båda könen” medan Sydsvenska Dagbladet talar om tusentals ”ligister och fruntimmer”.⁷⁹ Den korta väntan bryts då det i folkmängden plötsligt började höras enstaka visslingar över sorlet av röster och ljudet av tusentals människor i rörelse. Visslingarna togs omedelbart upp på flera ställen och kom snart att övergå ett närmast öronbedövande dån av visslingar, rop, skrik och skrån. Då detta pågått en stund satte sig polisen vid avspärningarna i rörelse med order att driva bort folksamlingen från gatorna kring fabriken. Poliser till häst och till fots med dragna sablar lyckades driva demonstranterna ned mot Møllevångstorget men möttes där av ett växande motstånd från de demonstrerande. Stenar och tombuteljer började kastas mot polisen och från denna stund övergår demonstrationerna till protester med ett tilltagande våld från både polisens och demonstranternas sida.⁸⁰

Polisen gjorde flera polischocker över Møllevångstorget som gång på gång rensas på människor bara för att kort därefter åter fyllas med stenkastande och skrikande demonstranter. En av polismännen skadas så allvarligt av en sten att han måste skickas hem för vård. Våldet verkar annars ha varit ganska begränsat med få skadade till följd. Det handlade snarast om en rumslig kamp om torget och gatorna kring fabriken där de demonstrerande hela tiden försökte nå fram till fabriksområdet medan polisen i sin tur försökte driva bort dessa från gatorna kring fabriken och från Møllevångstorget som kom att fungera som en återsamlingsplats för de tusentals demonstranterna. Dessa skärmytslingar mellan polis

Bilder sidan 52

Arbetslöshetsersättning, eller arbetslösheträkning som det kallades vid tiden, utbetalas i Folkets Hus 1927. För Malmös arbetarbefolkning var vissa tider mycket tunga ekonomiskt. Att erhålla ersättning från staden för att familjen inte skulle svälta var något som många drog sig in i det längsta för att nyttja. Dock var kristiderna under och mellan kriget bitvis så alvarliga för många stadsbor att de var tvungna att nyttja av möjligheten. Vid dessa perioder drev också fackföreningarna kampanjer om att kvinnor skulle förbjudas vissa arbeten på grund av den patriarkala synen på försörjningsbördan.

Foto: Otto Ohms samling. IBL Bildbyrå. Malmö Museer.

till häst och till fots och demonstranter fortsatte ett bra tag innan polisens styrkor slutligen beordrades tillbaka till de ursprungliga ställningarna vid de upprättade avspärningarna kring fabriksområdet. Inom kort fylldes gatorna runt fabriken åter av demonstranter och tjuten, ropen, skriken och visslingarna var snart tillbaka i full ljudstyrka. Demonstranternas missnöje riktades vid det laget minst lika mycket mot polisen som mot strejkbrytarna inne på A W Nilssons fabriker. Efter någon halvtimmes högljutt ställningskrig beordras polisen åter att rycka fram och inom kort blossade stridigheterna mellan poliserna till häst och till fots och demonstranterna åter ut då de förra driver de senare bort från fabriksområdet. Dessa skärmytslingar varar fram till halvtolvtiden på natten då polisen åter beordras tillbaka till sina avspärningar. Denna gång återvände inte demonstranterna till fabriksområdet och vid tolvtiden på natten hade lugnet åter sänkt sig över Möllevången.⁸¹

I tidningarnas rapportering den följande dagen, onsdagen den 24 november, fortsatte de ömsesidiga beskyllningarna mellan arbetarrörelse och borgerlighet. Sydsvenska Dagbladet talade om "skandalösa demonstrationer" vars deltagare bestått av "ligister", "slynglar" och "fruntimmer" medan polisen beröms för sitt resoluta ingripande, "dessa gjorde chock och folkmassan skingrades med en fart så det var en ren glädje att se på." Tidningen tillade därefter att polisen uppträtt "med största försynthet och icke på något sätt utmanande".⁸² Arbetet talade i sin rubrik om att "Borgartidningarnas provokationer bära frukt vid A. W. Nilssons", följt av underrubriker som "Den ridande polisen for obehärskat fram under gårdagen" och "Hänsynslöst angreps alla, kvinnor och barn drevos längs gatorna".⁸³ Vid det laget var nyheten om vad som hänt i Malmö en riksnöhet och debatten hade utlöpare i större delen av landet. Tidningarnas rapportering var säkert viktig för att driva på händelserna mot fortsatta demonstrationer även om dessa alldeles säkert hade varit stora i vilket fall som helst. Utan tvekan blev onsdagskvällens demonstrationer vad gäller antalet människor de mest omfattande dittills med många tusen deltagare. Arbetet talade i sin rapportering från den följande dagen om så många som 15 000 demonstranter medan polisen i sina rapporter bedömde antalen människor på plats vid fabriksområdet till någonstans mellan fem och sextusen. Polisen närvaro var fortsatt stor med ett trettiootal poliser till fots och fyra poliser till häst.⁸⁴

Demonstrationerna utanför fabriken blev denna kväll lugnare trots den stora mängden människor. Ljudnivån är lägre och när kontorspersonalen liksom den föregående kvällen eskorteras bort från platsen av polisen sker det utan incidenter. Det var först när polisen vid halvåttatiden på kvällen beslutade att antalet människor på platsen var så stor att den utgjorde ett problem för upprätthållandet av ordningen och hindrade bil och spårvagnstrafiken i alltför hög grad och därför började driva bort demonstranterna från området kring fabriks som buropan och visslingarna tilltog i styrka och omfattning. Trots detta lyckades polisen utan något större motstånd att skingra demonstranterna. Bortdrivna från fabriksområdet samlades demonstranterna istället på det närbelägna Möllevångstorget. I över en timmes tid fortsatte demonstrationerna på Möllevångstorget. Därefter bröt sig en mindre del av demonstranterna, någonstans mellan tre till fyrahundra till antalet, ut ur folksamlingen och började tåga därifrån sjungandes på Internationalen. Från Möllevångstorget tågade denna grupp ned längs Södra Förstadsgatan och fram till fastigheten nummer fyra, vilken var belägen nära Davidshallsbron, där A W Nilsson hade sin bostad. Där krossades ett par fönster samtidigt som folksamlingen skrik och ropade hotelser. Ett försök gjordes också att ta sig in i huset. Polisen som under tiden anlät till platsen ingrep därefter genom att göra en polischock nedför Södra Förstadsgatan. Polischocken genomfördes nedför ett Södra Förstadsgatan som med sitt nöjesutbud och sina många biografier var en av stadens viktigaste och mest välbesökta nöjesdistrikt. Resultatet var att många människor som inte deltog i demonstrationerna hamnade mitt i händelserna när polisen med dragna sablar utförde sin polischock. Det hela blev inte bättre av att flera biografier vid denna tid just avslutat sina föreställningar och dess besökare strömmade ut bara för att hamna mitt i oroligheterna.⁸⁵

Den tumultartade sammandrabbningen mellan demonstranter och poliser blev trots allt ganska kortvarig med den framryckande polisen som segrare. De bortdrivna demonstranterna rörde sig därefter tillbaka till Möllevångstorget och anslöt sig än en gång till den övriga demonstrationen. Men bara kort därefter lösgjorde sig något tusentals människor åter från demonstranterna på Möllevångstorget i ett försök att bryta igenom polisens avspärrningar och ta sig fram till A W Nilssons fabriker. Dessa lyckades också tränga fram till korsningen mellan Parkgatan och Kristianstadsgatan där de slutligen blev hejdate av polisen. Där

blev de båda sidorna stående medan demonstranterna högljutt ropade, skrek och visslade. Polisen svarade åter med en polischock som genast drev tillbaka folksamlingen till Möllevångstorget. Inom kort trappades demonstrationerna därefter av och leden av demonstranter tunnades ut mycket fort. Klockan halvtolv skickas halva polisstyrkan hem för natten och vid midnatt är lugnet återställt vid Möllevången och polisen stod åter som segrare efter ännu en dag av sammandrabbningar.⁸⁶

Den följande dagen, torsdagen den 25 november, var tidningarna åter fyllda av beskrivningar av demonstrationerna. Svenska Dagbladet talade om folkmassans hotfulla beteende och gjorde en markering av att demonstranterna sjöng Internationalen.⁸⁷ Arbetet kritiserade vad tidningen betraktade som polisens onödigt hårdhänta agerande och gav stort utrymme i tidningen för beskrivningar av hur polisens övervåld drabbat oskyldiga arbetare. Tidningen varnade dessutom för att låta demonstrationerna bli ett "folknöje" och uppmanade stadens föräldrar att hålla sina barn hemma och borta från demonstrationerna. I tidningen gick också polisen ut med en vädjan till den "ordningsälskande allmänheten" att inte komma till fabriksområdet av nyfikenhet och därmed bidra till folksamlingarna.⁸⁸ Polisen förväntade sig fortsatta demonstrationer vilket blir tydligt eftersom en kraftsamling gjordes med fler poliser vid fabriksområdet än någon av de förvarande dagarna, bland annat åtta ridande poliser. Torsdagskvällens demonstrationer var till stor del en återupprepnings av de föregående kvällarna. Vid sextiden på kvällen började demonstranter samlas. Kontorspersonalen lämnade fabriken under poliseskort men under lugna former. Vid sjutiden strömmade stora mängder demonstranter till platsen. Polisen svarade på den växande folkmängden med att driva bort demonstranterna från fabriksområdet vilket i sin tur ledet till protester och handgemäng mellan demonstranter och polis. Demonstranterna uppges fortfarande vara mest "halvvuxna pojkar och yngre personer" men även "ett anmärkningsvärt stort antal flickor" i Svenska Dagbladet.⁸⁹

Vid sjutiden på kvällen, samtidigt som polisens ingripande mot det växande antalet demonstranter leder till sammandrabbningar i Möllevångsområdet samlades styrelsen för den Fackliga centralorganisationen (FCO) i Folkets hus för att diskutera strejken vid A W Nilssons fabriker och de senaste dagarnas sammandrabbningar mellan demonstranter och polis. Det rådde nästan omgående

enighet i styrelsen att FCO borde gå ett med ett uttalande, där polisen agerande under de tre dagarna av oroligheter fördömdes, där krav skulle ställas att strejk-brytarna omedelbart måste avlägsnas från fabriken, och där de organiserade arbetarna i Malmö skulle uppmanas att agera för att oroligheterna skulle få ett slut, det senare genom att helt enkelt hålla sig borta från fabriksområdet. Mycket tyder på att Axel Danielssons agerande ed ett upprop i Arbetet i samband med Malmörevolten 1890 fanns i bakhuvudet på styrelseledamöterna. Styrelsen var också enig att göra den avlidne Wilhelm Jönssons begravning till en facklig manifestation. Styrelsemötet följdes genast av ett möte med hela representantskapet för FCO, det vill säga representanter för respektive fackförening i Malmö. Mötet beslutade genast att bifalla styrelsens förslag angående Wilhelm Jönssons begravning. Diskussionen som sedan kom att dominera mötet var om FCO på något sätt skulle agera för att tillsammans med polisen försöka få ett slut på våldsamheterna. Diskussionen gick hög och blev intensivare när flera personer anlände till mötet ”blodiga och sönderslagna” och berättade om de fortsatta våldsamheterna vid Möllevången. Mötet beslutade till sist att skicka en utvald grupp för att träffa polismästaren i staden och försöka nå en uppgörelse med denne.⁹⁰

Det senare skedde också och när den utvalda gruppen från FCO efter en stunds letande slutligen träffade polismäster Schaar, kom de efter en stunds diskussion fram till en överenskommelse, där polismästaren lovade att nästa dag minska antalet poliser utanför A W Nilssons fabriker till ett minimum, mot att FCO lovade att i Arbetet gå ut med ett upprop till alla arbetare i Malmö att hålla sig hemma och undvika fortsatta konfrontationer med polisen. Denna överenskommelse diskuterades vidare i Folkets hus när gruppen slutligen återvänt till mötet och det var långt ifrån klart att det hela var någonting som många av de fackliga representanterna på plats var villiga att acceptera. Det talades upprört om klassförräderi mot de strejkande arbetarna på A W Nilssons fabriker, de demonstrerande arbetarna utanför fabriken, och inte minst gentemot den döde Wilhelm Jönsson. Det blev en häftig debatt som i slutändan ändå ledde till att överenskommelsen med polismästaren accepterades av majoriteten av mötesdeltagarna. Vid Möllevången hade sammandrabbningarna mellan demonstranterna och polisen fortsatt under hela kvällen under den tid som mötet fortgått. Poliser till häst och till fots rensade gång på gång gatorna kring fabriksområdet och möttes med

rop, visslingar och stenkastning. Detta pågick liksom de tidigare kvällarna till framfötterna på kvällen då demonstranterna blev allt färre tills dess att det hela var över även för denna natt.⁹¹

Fredagen den 26 november var Arbetets huvudrubrik på helsida REPRESENTANTSKAPET TAGER STÄLLNING. I de följande underrubrikerna talade tidningen, dels om polisens våldsamma framfart med sablar och batonger, dels om att polismästaren utfäst sig att idag inte kommendera ut den ridande polisen och att representantskapet nu vädjade till Malmöns invånare om ett återställande av lugnet i staden. Den fortsatta rapporteringen var sedan inriktad på att kritisera den borgerliga pressen i hela landet för dess rapportering från händelserna samt på att visa på polisens mycket våldsamma och brutala framfart under torsdagskvällen. Det sätt på vilket polisen agerat i Malmö de senaste dagarna beskrevs

AW Nilssons fabriker. Möllevångsgatan 48. Ca 1900-tal.
Foto: Carl Wilhelm Roikjer/Malmö Museer.

som ”en av de stora skandalerna i den svenska ordningsmaktens historia.”⁹² Den av FCO:s representantskap överenskomna uttalandet publicerades på Arbetets förstasida.

Fackliga Centralorganisationens Representantskap, representerande cirka 20,000 fackligt organiserade arbetare i Malmö, har vid möte torsdagen den 25 nov. behandlat, den under de senaste dagarna uppkomna situationen i anledning av konflikten vid A. W. Nilssons fabrik.

Representantskapet uttalar sin skarpaste protest emot det utmanande och besinningslösa sätt varpå ordningsmakten – i synnerhet den beridna polisen – uppträtt i detta fall, och tolererar ej att det råa våld, som av ordningsmaktens handhavare utövats de senaste dagarna, användes. Representantskapet anser också, att den ordningsmakt, som arbetarna själva till stor del avlöna, ej ska användas till skydd åt strejkbrytare och kriminella förbrytare och till att terrorisera hederliga arbetare.

Vi önska att vederbörande myndigheter medverka till, att samtliga strejkbrytare omedelbart avhysas från fabriken ifråga, så att lugn och ordning ånyo blir rådande.

Representantskapet vill dessutom uppmana alla organiserade arbetare att iakttaga det lugn och den ordning, som alltid varit utmärkande för Malmö arbetare, detta i synnerhet som Representantskapet är fullständig övertygat om att den Nilssonska konflikten kommer att i sinom tid sluta med seger för arbetarnas synpunkter och berättigade krav.⁹³

Resolutionen var med andra ord mycket klart i sitt ställningstagande. Polisen fördömdes för sin våldsamhet i samband med händelsen och för att de brukats som ett medel i klasskampen för att skydda strejkbrytarna och därmed det "borgerliga kapitalets" intressen. Det var strejkbrytarna, enligt resolutionen en samling kriminella förbrytare, som är själva orsaken till kravallerna, och för att återställa lugnet i Malmö krävdes att dessa skulle avlägsnas från fabriken och staden. En tyngdpunkt lades på det organiserade arbetets styrka och tydliga krav ställdes på de skötsamma arbetarna i Malmö att nu sluta upp och rätta sig i leden.

I den appell med vädjan om ett slut på kravallerna, publicerad samma dag som resolutionen men på tidningens sida fyra, återkom FCO till det faktum att organisationen representerade över 20 000 organiserade arbetare i industristaden Malmö.

Respektera Fackliga representantskapets beslut!

I enlighet med det beslut, som igår av Malmö Fackliga Representantskap fattades, anse vi vår plikt vara att till allmänheten rikta en enträgen vädjan att i afton med alla medel medverka till ordningens upprätthållande. Bakom Representantskapets beslut stå 20,000 arbetare, och dessa ha genom sina representanters beslut ålagts delaktighet i förbindelsen att hävda det allmänna kravet på lugn och ordning. Vi veta mer än väl att de i oroligheterna på Möllevången aktiva icke äro organiserade arbetare utan mestadels pojkar och flickor. Vi vädja till föräldrarna att hålla barnen hemma! Låt det bli allvar härutinnan! Lägg inte fingrarna emellan! Kom ihåg, att från polischefens sida gjorts utfästelser, som innebära att den ridande polisen icke utkommanderas och att poliskedjorna drages tillbaka till gatorna närmast fabriken, men som å sin sida innebära en förpliktelse från Malmöarbetarnas sida. Hjälp därför Representantskapets ordningsmän i deras arbete, respektera och lyd dem, ty deras mandat ha tilldelats dem

av representanterna för 20,000 organiserade arbetare!
Inga demonstrationer i afton, inga nyfikenhetsbesök i
Möllevången!⁹⁴

Det är tydligt att FCO med sitt ställningstagande i Arbetet lade mycket av sin prestige i vågskålen. Fortsatta kravaller skulle då få organisationen och dess representantskap att framstå som svagt i arbetarstaden. Mycket talar för att det faktiskt fanns en sådan oro från representantskapets sida. Det visar sig bland annat i den ständigt återkommande betoningen på att FCO representerade hela 20 000 organiserade arbetare i staden. Det visar sig även i de återkommande uppmaningarna till medlemmarna att respektera representantskapets beslut och att helhjärtat verka för oroligheternas upphörande. Det kraftiga avståndstagandet gentemot polisen gjorde dessutom att representantskapet kunde göra sitt ställningstagande utan att framstå som överhetens och ordningsmaktens marionetter och nickedockor. Det fanns säkert en stor grupp arbetare som såg uppgörelsen med polismakten som ett svek mot arbetarrörelsen och kampen mot kapitalet. Mycket stor möda lades därför ned på att klargöra att kampen mot strejkbryteriet inte upphörd bara för att oroligheterna bringades till ett slut. ”Vi vilja emellertid bestämt understryka att någon förändring i Malmöarbetarnas stridsställning gentemot strejkbrytarna icke därigenom förorsakats.”⁹⁵ Kampen skulle föras vidare men med metoder som klingade bättre till arbetarrörelsens traditioner av samförstånd och skötsamhet.

Från borgerligt håll talades det i Sysvenska Dagbladet om fortsatta ”ligist-uppträdanden” vid Möllevången och om hur polisen, för att stävja oroligheterna under dessa gårdagskvällens kravaller, tvingats att ingripa med upprepade chocker mot de ligistelement som utgjorde den mest aktiva delen av folkmassan. Dessa ingripanden till trots så menade tidningen att Malmöpolisen gått fram med en betydande hänsynsfullhet i sitt agerande gentemot den mycket aggressiva och hotfulla folkmassan. Tidningen refererade vidare till polismästare Schaar som i mycket kraftfulla ordalag i ett uttalande vände sig mot Arbetets tal om övergrepp från polisens sida och tvärtom menar att ordningsmakten i sitt agerande under kravallerna ”visat prov på enastående tålmod och fördragsamhet.” Det talades i tidningen vidare om att många av de demonstrerande ändå tycks ha kommit till insikt om att kravaller inte var en framkomlig väg för att vinna den aktuella

strejken och att det från arbetarhåll börjat synas tendenser till ett avståndstagande gentemot den våldsanvändning som präglat kravallerna. Tidningen redogjorde även för FCO:s möte och om den utsända gruppens uppvaktning av polismästare Schaar. Den senare ska till Sydsvenska Dagbladets reporter alldeles efter överläggningarna med FCO ha uttryckt, ”att den form för samarbete vilken förelagits under uppvaktningen, är intressant och tilltalande”⁹⁶ samt att ett sådant samarbete i samhällsordningens namn enbart kunde ses som något positivt och tillfredsställande.⁹⁷

Det riktigt intressanta i sammanhanget är att både demonstrationerna och sammandrabbningarna med polisen efter FCO:s upprop i Arbetet faktiskt upphör. Möllevången kom den regntunga fredagen den 26 november att ligga i det närmaste öde vilket beskrevs av en för en gångs skull samstämmig press. Sydsvenska Dagbladets reporter anmärkte att gatorna närmast fabriken denna dag erbjöd en ovanligt fredlig anblick. ”Några polismän patrullerar tyst fram och åter, några små grupper ynglingar kurade med uppdragna rockkragar i portgångarna eller vågade sig ut ett par steg ut på de genomvåta trottoarerna. Det var dessbättre alltsammans.”⁹⁸ I Arbetet talades det om ”enstaka vandrare” och att det ”enda som kunde påminna om, att Möllevången de senaste dagarna varit skådeplatsen för de våldsammaste polischocker, [...] var ett halvt dussintal polismän, posterade omkring det trista Nilssonska fabrikskomplexet.”⁹⁹ Polisen höll å sin sida dess del av överenskommelsen med en minskad närvaro vid fabriksområdet Kontorspersonalen kunde denna kväll hämtas med bil och utan några som helst trakasserier lämna fabriken och bege sig till sina hem.¹⁰⁰ Den enda folksamling som verkar ske under kvällen är vid halvelvatiden då en mindre grupp samlas för att bese hur en av strejkbrytarna, i något ärende lämnar fabriken skyddande murar, för att ensam ge sig ut i rusket och kvällsmörkret. Denna folksamling på någonstans mellan tjugo och trettio personer, ynglingar samt några av de strejkande arbetarna från fabriken, kunde utan några som helst problem skingras av polisen. Ingenting allvarligare än så inträffar under kvällen. Den reservstyrka av polismän som under tiden hållits i beredskap för att vid eventuellt uppkomna oroligheter snabbt kunna rycka ut, behövde aldrig tas i bruk utan frigjordes från tjänstgöring redan tidigt under kvällen, då det står klart att inga vidare oroligheter var att vänta.¹⁰¹

Det uppstod genast en diskussion kring vad som orsakat detta plötsliga åter-

ställande av ordningen. En förklaring som omgående gavs i den borgerliga pressen var det faktum att vädret mellan torsdagen och fredagen gått från uppehåll och relativt milda skånska novembervindar till hållande regn, nordliga vindar och en betydligt bistrare temperatur. Den borgerliga pressen var kvick att poängtera detta faktum och att sätta detta väderomslag, tillsammans med ordningsmaktens resoluta ingripanden mot folkmassorna, som huvudorsakerna till oroligheternas plötsliga upphörande. Föga förvånande var tidningen *Arbetet* av helt annan åsikt. ”Naturligtvis bidrog det ända till framåt niotiden silande regnet till att nyfikna avhöllos från att rekognosera slagfältet, men självklart är dock, att det var Malmö arbetarbefolknings respekt för sina organisationers beslut, som var avgörande.”¹⁰² Tidningen påpekade vidare att enbart regnet inte borde ha kunnat vara tillräckligt för stoppa demonstrationer under fredagen då regnet slutade vid niotiden och att det därefter hade varit fritt fram att demonstrera torrskodd. Det är svårt att inte hålla med arbetarpressen i denna fråga. Visst kan det tänkas att ett omslag i vädret gjorde att en hel del av demonstranterna höll sig inomhus och borta från Möllevången, men det är svårt att tro att endast vädret var orsak till att de många tusentals demonstranter som i tre dagar kämpat mot polisen för att visa sitt missnöje mot strejkbrytarna på A W Nilssons, helt plötsligt skulle avbryta demonstrationerna och stanna hemma.

Den avgörande frågan vad gäller de så kallade Möllevångskravallerna 1926 är vilken betydelse händelserna ska tillmätas. I såväl polisrapporterna som i både vänster och högerpressen var den uttalade meningen att de som deltog i demonstrationerna utanför fabriken och i konfrontationerna med polisen var unga män och kvinnor eller snarast kanske unga pojkar och flickor. Det talas exempelvis om ”ungdomsligister”, ”fruntimmer”, ”yngre män”, ”slynglar”, ”pojkar och flickor”, och ”minderåriga av båda könen”. Det är nog heller knappast fel att sluta sig till att en hel del av demonstranterna också var ungdomar. Men hur hänger detta i så fall ihop med den politiska dimensionen av händelserna med frågan om strejken och strejkbryteriet? Det är ett vanligt sätt för bland annat myndigheter att ta bort legitimiteten för utomparlamentariska protestformer genom att marginalisera deltagarna i sådana. Dessa framställs som ”bråkmakare”, ”ligister”, ”fruntimmer”, ”politiskt omedvetna” vilket i många fall fråntar händelserna dess politiska legitimitet. Det är en viktig poäng här eftersom det är tydligt att konfrontationerna

handlade om de i grund och botten politiskt mycket konfliktladdade frågan om strejkbrytarna inne på A W Nilssons fabriker. Det är viktigt eftersom utomparlamentariska aktioner alltid har varit en viktig del av politiken, inte minst viktig i den organiserade arbetarrörelsens egna försök att bryta sig in i den politiska dagordningen. Vid den allmänna rösträttens genomförande använde socialdemokraterna mycket skickligt de landsomfattande hungerprotesterna och underblåste dessa så mycket det bara gick för dem att göra. Trots att protesterna innefattade våldsinslag och sammandrabbningar mellan polis och demonstranter.

Det finns en ambivalens i den socialdemokratiska arbetarrörelsens inställning till de så kallade Möllevångskravallerna. Denna ambivalens har i allra högsta grad att göra med arbetarkulturen i Malmö. Det kan å ena sidan framhållas den socialdemokratiska arbetarrörelsen inte längre var en politisk utmanare utan var de som styrde i Malmö 1926 med en betryggande majoritet i stadsfullmäktige. En situation där demonstrerande arbetare drabbar samman med utkommenderad polis i en stad som faktiskt styrdes av den socialdemokratiska arbetarrörelsen måste ha varit ganska svår fråga att hantera och förklara för medlemmarna i den egna rörelsen. Därför fanns en därmed poäng att framhålla demonstranterna som ungdomar och inte skötsamma arbetare. Det kan å andra sidan framhållas att händelserna handlade om så mycket mer eftersom frågan om strejk och strejkbryteri var en av de viktigaste politiska frågorna vid tiden vilken skapade konfrontationer och våldsamma situationer vid en rad tillfällen under hela 1920-talet med Ådalshändelserna 1931 och de fem av militären ihjälskjutna demonstrerande arbetarna endast som den allvarligaste i raden av händelser. Det faktum att arbetsgivarsidan placerat strejkbrytare i en fabrik mitt i arbetarrörelsens Möllevången, till och med mitt emot ingången till Folkets Park, gjorde också sitt till för att reta upp arbetarrörelsens medlemmar i Malmö. Av den orsaken klingar arbetarrörelsens försök att framhålla händelserna som ett ”ungdomsproblem” aningen falskt. Demonstrationerna vid A W Nilssons fabriker och motståndet gentemot polisen när de senare försökte få ett slut på protesterna var i allra högsta grad fråga om en utomparlamentarisk politik och ett inlägg i samtidens politiska debatt.

Det faktum att den socialdemokratiska arbetarrörelsen genom FCO:s upprop i Arbetet kunde få ett slut på händelserna visar utan tvekan på arbetarrörelsens organisatoriska styrka i industristaden Malmö. Det var också en betydande fram-

gång för den del av arbetarrörelsen i Malmö som stod för en skötsam arbetarkultur och ett samförstånd med borgerligheten. Det faktum att företrädarna för denna inriktning lyckades driva sin linje i FCO och komma till en uppgörelse med polismästare Schaar trots anklagelserna för klassförräderi tillsammans med det faktum att uppropet i Arbetet där allmänheten uppmanades att respektera det fackliga representantskapets beslut följdes med ett slut på oroligheterna som följd var utan tvekan en mycket stor framgång för samförståndsreträdarna i den radikala arbetarstaden Malmö. Av den anledningen har arbetarrörelsens historieskrivare inte haft några svårigheter att skriva in Möllevångskravallerna 1926 i framgångssagan om den svenska arbetarrörelsen och dess folkhemska politiska samförståndsanda. Begravningen av den avlidne korgmakaren Wilhelm Jönsson som ägde rum söndagen den 28 november blev till en mäktig demonstration för arbetarrörelsen i Malmö. Fackföreningsrörelsen i Malmö markerade sin hedersbetygelse till den avlidne med blåsorkester och 59 sorgbeklädda fanor i tåten för begravningsståget. Det samlade antalet sörjande vid begravningen på Östra kyrkogården var någonstans mellan 6 000 och 7000 av arbetarbefolkningen i Malmö vilket utan tvekan gjorde det hela till den manifestation som det talats om på FCO:s möte ett par dagar tidigare.¹⁰³

Det som var konfliktens huvudorsak, strejken vid A W Nilssons fabriker och strejkbrytarna inne på fabriken, verkade inte ta intryck av händelserna och i den bemärkelsen var det hela knappast fråga om en framgång för den fackliga arbetarrörelsen. Konflikten fortsatte under hela året 1927. I oktober 1927 ledde ett medlingsförsök nästan fram till en uppgörelse som i slutändan strandade då det blev klart för fackföreningens representanter att arbetsgivaren ville ha rätt att behålla strejkbrytarna som arbetare på fabriken även efter en uppgörelse. Det var något som arbetarrörelsen inte kunde gå med på. I november 1927 ställdes strejkbrytaren Nils Persson till svars för misshandeln mot Wilhelm Jönsson och dömdes till 100 kronor i böter. I november 1927 avled A W Nilsson själv och ledningen övertogs av dennes yngre bror. I januari 1928 ledde ett nytt medlingsförsök till en överenskommelse som varade mycket kort eftersom det första de återvändande arbetarna mötte vid ankomsten till fabriken var en av strejkbrytarna bland de anställda som kort därefter följdes av ett tjugotal andra av de förra strejkbrytarna. Detta medförde att strejken åter var igång och inte över förrän efter flera miss-

lyckade medlingsförsök den 31 oktober 1928 då arbetsgivarsidan slutligen gick med på fackföreningens krav att alla före detta strejkbrytarna skulle avlägsnas från fabriken. Då hade strejken vid A W Nilssons fabriker varat i över två och ett halvt år.¹⁰⁴

Möllevångens utveckling

Redan på 1940-talet och 1950-talet inträffade en rad betydelsefulla förändringar i Möllevången. Stadsdelens sociala sammansättning kom att förändras i och med att bättre ställda arbetarfamiljer började flytta ut från Möllevången. Orsaken var att Möllevången på många sätt hade kommit att likna innerstadens gamla fattigområden medan andra mer moderna bostadsområden kom att locka. Familjerna flyttade ut från stadsdelen som i allt högre utsträckning blev ett område för ensamstående. Möllevången kom inte längre att arbetarrörelsens stadsdel framför andra även om rörelsens institutioner fortfarande låg kvar i stadsdelen. Folkets Park höjden av publika framgångar alldeles innan dessa genomgripande förändringar slog igenom på allvar i Möllevångsområdet. Rekordåret för Folkets Park var 1947 för att därefter från mitten av 1950-talet dala mycket kraftigt i popularitet. Under 1960-talet blev denna utveckling ännu tydligare. 1960-talets nya ungdomskultur lockades inte längre av Folkets Parks traditionella nöjesutbud. I Möllevången fortsatte under 1960-talet den utveckling som inletts under 1940- och 1950-talet, med en tydlig förslumning av stadsdelen som följd. Möllevången kom att bli ett socialt problemområde med hög arbetslöshet och en betydande brottslighet. Stadsdelen kom vidare med tiden att få karaktären av ett invandrarområde i ett fortsatt mycket segregerat Malmö. Först i slutet av 1990-talet kunde en vändning skönjas, då Möllevången med sin alternativa kulturella prägel kom att locka nya grupper av människor till stadsdelen.¹⁰⁵

Möllevången är på många sätt kontrasternas stadsdel. Här möts och här bor människor med mycket olika social och kulturell bakgrund. Här trängs fortfarande krogarna och Möllevångstorget är i allra högsta grad ett livfullt inslag i Malmöbildens med sina uteserveringar och doftande grönsaksstånd. Möllevången är idag en kulturell smältdegel med alltifrån den radikala autonoma vänstern till

det hipa trendiga kulturfolket, och småbutiker med skyltar och innehåll som gör det möjligt att resa jorden runt på en kvart. Vid 1900-talets början utgjorde Möllevången en stadsdel för den utsatta gruppen arbetare. Idag fyller den delvis samma funktion men istället bland annat för den utsatta gruppen invandrare. Det är i sammanhanget intressant är att betrakta besökarna i Folkets Park en söndag i början av 2000-talet och konstatera att även denna till stor del har blivit en plats för invandare vilket gör på många sätt fyller samma identitetsskapande funktion som en gång parken fyllde för arbetarklassens i det tidiga 1900-talets Malmö. Möllevången av idag präglas av ett intensivt kulturliv men också av hög arbetslöshet, våld och kriminalitet, och fortsatta sociala problem. Möllevångsgruppen som startade sin verksamhet 1995 är ett konkret försök att förbättra boendemiljön på Möllevången. Det är en politiskt och religiöst obunden ideell förening, vars verksamhet ingår som en del i Malmö stads projekt kring samverkan och delaktighet för en hållbar stadsutveckling. Föreningens mål är att arbeta för att förbättra levnadsvillkoren i stadsdelen Möllevången. Detta ska genomföras genom en dialog som förs med hjälp av sociala och kulturella aktiviteter i samband med andra föreningar och de boende invånarna på Möllevången. Möllevångsgruppens verksamhet är omfattande. Karnevaler, barnverksamhet, kvinnocafé, föreläsningsserier, svenska för invandrare, förnyelseprojekt för gårdar och utställningar om Möllevångens historia, är exempel på aktiviteter som Möllevångsgruppen bedriver.¹⁰⁶

Männen och monumenten

PER ALBIN HANSSON (1885-1946)

Per-Albin Hansson föddes i Fosie i Malmöhus län 1885. Fadern var murare. Efter folkskola arbetade han som springpojke och handelsbiträde och var ett par månader 1904 anställd på tidningen Arbetets expedition. Han blev förtroendeman för socialdemokratiska ungdomsförbundet 1885 och ansvarig för deras tidning Fram mellan 1905 och 1909. Därefter blev Hansson anställd vid tidningen Social-Demokraten. Han blev dess ansvarige utgivare 1914, andre redaktör 1916 och huvudredaktör 1917. Hansson blev invald i riksdagens andra kammare 1918. Han var bland annat var försvarsminister i de två vänsterregeringarna 1921-1923 och 1924-1926 under det politiskt turbulenta 1920-talet präglad av kortvariga minoritetsregeringar. Hansson utsågs till partiledare för SAP efter Hjalmar Branting död 1925 och blev statsminister efter den socialdemokratiska valsegern 1932. Utnämningen av Hansson till partiledare 1925 var inte oomstridd inom SAP och det var inte förrän vid partikongressen 1928 som hans ställning inom partiet som statsminister var klar. Han förblev statsminister (förutom en kort period sommaren 1936) fram till sin död 1946. Hansson var redan i ungdomsförbundet en uttalad demokrat och talade emot såväl utomparlamentariska aktioner som militarism. Hansson var anhängare av tanken på en långsam social revolution av det svenska samhället. Vid öppnandet av SAP:s partikongress 1928 talade Hansson om att försöka ”förverkliga drömmen om det goda folkhemmet”. Den socialdemokratiska valsegern 1932 medförde att Hansson kunde bilda en helt socialdemokratisk regering och med krisuppgörelsen 1933 tillsammans med bondeförbundet (kohandeln) fick han stöd för en ny arbetslöshets och jordbrukspolitik. Hanssons inriktning mot samförstånd över klassgränserna gav honom ett brett folkligt stöd och kom under andra världskriget att ge honom en landsfadersroll som statsminister för krigstidens partiöverskridande samlingsregering. Under kriget kom Hanssons lugna röst i radion med tydligt formulerade budskap till den svenska befolkningen att vara betydelsefulla för att skapa tillförsikt och framtidshopp. Efter kriget upplöstes samlingsregeringen och efterträddes av en ren socialdemokratisk regering under ledning av Hansson och med ett brett väljarstöd.

Hansson kom aldrig att mer än inleda efterkrigstidens socialdemokratiska politik då han avled av en hjärtattack en natt på spårvagnen på väg hem från arbetet den oktober 1946.¹⁰⁷

AXEL DANIELSSON (1863-1899)

Axel Danielsson föddes i Stavnäs i Värmland i en sågverksmiljö som son till en sågverksarbetare som så småningom blev förman. Danielsson avlade studentexamen i Falun och begav sig sedan till Uppsala för att bedriva universitetsstudier. Dessa tvingades han avbryta av ekonomiska skäl. Danielsson begav sig från Uppsala till Stockholm 1884 där han försörjde sig som litteratör och fri skribent. I huvudstaden träffade han 1885 den socialistiske agitatorn August Palm och kom att bli medarbetare i den nygrundade tidningen Social-Demokraten. På grund av konfliktfyllda motsättningar inom den socialdemokratiska rörelsen i Stockholm, vilket inbegrep redaktionen på Social-Demokraten, begav sig Danielsson på August Palms inrådan till Malmö 1887, där han samma år grundade tidningen Arbetet. Danielsson blev han på mycket kort tid en av de ledande företrädarna för den sydsvenska arbetarrörelsen. Han bedrev som chefsredaktör för Arbetet en orädd journalistik där han utmanade den borgerliga ordningen i det svenska samhället. Detta medförde att han dömdes till 22 månaders fängelsestraff, uppdelat i tre omgångar och under straffets förlopp förkortat till 18 månader, mellan 1888 och 1890. Danielsson fortsatte att leda Arbetet från fängelset och skrev under fängelsevistelsen både samhällskritiska artiklar och skönlitteratur. Exempel på det senare är Ur kapitalets värld och Genom gallret, båda utgivna 1899. År 1889 gifte sig Danielsson med Elma Sundqvist som han kände sedan ungdomsåren i Falun och som 1888 hade börjat arbeta som journalist vid Arbetet. Danielsson arbetade politiskt för en enhetligt socialistisk arbetarrörelse, grundad i de fackliga organisationerna och under ledning av ett politiskt parti. Vid den sydsvenska arbetarkongressen i januari 1888 framlade Danielsson ett program med krav på genomgripande samhällsreformer vilket antogs av kongressen. Detta innebar konkret att ett skänkt socialistiskt parti bildades redan ett år innan SAP:s bildande i Stockholm 1889. I Stockholm vid kongressen som bildade SAP 1889 företrädde Danielsson en revolutionär ståndpunkt. Han ingick från första början 1889 i SAP:s ledning. Efter tiden i fängelse och under det resterande 1890-talet kom Danielsson att ta

avsteg ifrån sin revolutionära ståndpunkt och börja förespråka samarbete över klassgränserna och en socialdemokratisk politik inriktad mot parlamentarism och demokratisering. Det var Danielsson som skrev det partiprogram som antogs vid SAP:s partikongress 1897. Under 1890-talet kom Danielssons hälsa att bli allt sämre i takt med ett tilltagande alkoholmissbruk. Axel Danielsson avled på Elsterborgs sanatorium i tyska Sachsen 1899 i endast 36 år gammal.¹⁰⁸

ELMA DANIELSSON (1865-1936)

Elma Danielsson (född Sundqvist) föddes i Falun 1865. I Falun blev hon under ungdomsåren bekant med Axel Danielsson som då studerade vid stadens läroverk. Hon började 1888 att arbeta på tidningen Arbetet i Malmö och gifte sig året efter med Axel Danielsson som var tidningens grundare och chefsredaktör. Äktenskapet var skakigt vilket ledde till skilsmässa 1893 varefter hon emigrerade till USA. Där arbetade hon som lärarinna fram till 1896. Det följande året återvände hon till Malmö där hon började arbeta som journalist på tidningen Arbetet. Hon var känd som en skicklig journalist och talare. Danielsson arbetade som journalist på Arbetet fram till sin pensionering 1922 då hon flyttade till Lomma. Elma Danielsson avled i Lund 1936.¹⁰⁹

VÄRNER RYDÉN (1878-1930)

Värner Rydén föddes i Asarum, Blekinge län 1878. Han växte upp i ett småjordbrukshem. Fadern var förskollärare. Han tog folkskolläraryxamen 1901 och fick därefter anställning vid Malmö folkskolor. Följande år knöts han som medarbetare till tidningen Arbetet där han kom att verka som medarbetare i två decennier. Rydén blev på kort tid en av de ledande företrädarna inom den skånska arbetarrörelsen. Han var ordförande i Skånes socialdemokratiska partidistrikt mellan 1905 och 1918. Han var riksdagsman i andra kammaren för första gången mellan 1907 och 1919, i första kammaren 1919-1920, en andra gång i andra kammaren 1921-1928 och så en andra gång i första kammaren 1919 till 1930. Han var dessutom ledamot av Malmö stadsfullmäktige mellan åren 1911-1917. Rydén kom att ingå som ecklesiastikminister i den 1917 bildade vänsterregeringen. Han kom att spela en viktig roll i modern svensk skolhistoria. I egenskap av ecklesiastikminister kom han bland annat att tillsätta 1918 års skolkommission, att in-

rätta den så kallade fortsättningsskolan och svara för 1919 års undervisningsplan för folkskolan. Rydén avgick från sin statsrådspost 1919 efter det att hård kritik riktats mot honom om ett felaktigt aktieinnehav. Han popularitet som politiker gjorde dock att han redan återvaldes till riksdagsman 1921 för Malmö. Han blev 1925 utsedd till generalkrigskommissarie men avgick från denna post redan efter ett år. Han ägnade därefter istället åt att författa läroböcker för folkskolan i bland annat medborgarkunskap i enlighet med den undervisningsplan han själv svarat för under sin korta tid som ecklesiastikminister. Värner Rydén avled i Stockholm 1930.¹¹⁰

NILS PERSSON (1865-1927)

Nils Person föddes i Östra Vemmerlöv i Kristianstad län 1865. Han började som murarlärling vid 19 år ålder och blev murargesäll 1888. Han flyttade till Malmö och gick med i murarnas fackförening samma år som han blev gesäll. I Malmö kom Persson att bli en av den socialdemokratiska arbetarrörelsens främsta företrädare i kretsen kring Axel Danielsson. Hans intresse låg framför allt i fackföreningsrörelsen. Han valdes 1893 till ledamot av Svenska murareförbundets styrelse som dess sekreterare och blev redan året efter dess ordförande. Posten som ordförande kom han att inneha ända fram till 1922 då förbundet flyttade sin verksamhet till Stockholm och Persson istället för att flytta med valde att stanna kvar i Malmö för att ägna sig åt politiskt arbete. Han tillhörde LO:s representantskap 1899-1922 och SAP:s partistyrelse 1909 till 1919. Han var medlem av Malmö stadsfullmäktige åren 1902 och 1926 och kom efter SAP:s valseger 1919 att bli den förste socialdemokratiska ordföranden. Han var dess ordförande mellan 1919 och 1927 och kom på så sätt att prägla den socialdemokratiska politiken i Malmö under 1920-talet. Person representerade vidare Malmö stad i riksdagens andra kammare redan 1902 och var därmed en av de första socialdemokratiska representanterna i den svenska riksdagen. Han kom att vara riksdagsman i den andra kammaren mellan 1902 och 1916 och i den första kammaren mellan 1916 och 1920. Mellan 1920 och 1922 ägnade han sig helt åt arbetet som ordförande i Malmö stadsfullmäktige men återvände till riksdagens första kammare en andra omgång mellan 1922 och 1926. Persson förordade en socialdemokratisk samförstånds-politik i Axel Danielssons anda. Detta medförde att Persson ibland hamnade på

kollisionskurs med de mer radikalt sinnade representanterna för arbetarrörelsen i Malmö. Vid ett berömt tillfälle blev han till och med spottad i ansiktet under ett häftigt möte vid Moriska paviljongen i Folkets park efter en kontroversiell uppgörelse angående nödhjulsarbeten som han och ett par likasinnade socialdemokrater ingått med högerns representanter i Malmö stadsfullmäktige. Persson var annars känd som en kompetent och kraftfull politiker och en av den skånska arbetarrörelsens främsta företrädare. Nils Persson avled i Malmö 1927.¹¹¹

HILMA OSBECK (1900-1991)

Hilma Osbeck (Jönsson) föddes i Grönby i Malmöhus län år 1900 i ett arbetarhem där båda föräldrarna var facklig och politiskt aktiva inom arbetarrörelsen. Hon studerade i Malmö vid Åbergs läroverk. Under 1920- och 1930-talen var hon aktiv inom idrottsrörelsen i Malmö som cyklist och landhockeyspelare i IFK Malmö. Hon var tidigt verksam inom industritjänstemannaförbundet (SIF) och satt som medlem i malmöavdelningens styrelse i 18 år mellan 1937 och 1955 varav 14 av åren som dess sekreterare. Hon var även engagerad inom tjänstemännens Bildningsverksamhet (TBV) från och med dess grundande 1937. Osbeck var ordförande Malmö TBV mellan åren 1942 och 1949. Hon arbetade inom sjöfarten som bland annat avdelningschef för en firma inom detta område i Malmö. Osbeck hade flera politiska uppdrag som socialdemokratisk politiker i Malmö från 1940-talet och framåt. Hon var medlem av stadsfullmäktige, skolstyrelsen samt flera andra nämnder och styrelser i Malmö stad. Han var också medlem av Malmö arbetarekommuns styrelse mellan 1952 och 1961. Politiskt arbetade Osbeck framför allt inom skolområdet, där framför allt frågan om en allmän skola för alla engagerade hennes arbete, men hon var exempelvis redan på 1950-talet som politiker engagerad i frågan om en bro över Öresund. Hon var bosatt i Limhamn sedan 1930-talet och gick ur tiden 1991.¹¹²

ARBETETS ÄRA

Den på Möllevångstorget dominerande statyn med namnet Arbetets ära är ett verk av Axel Ebbe från 1930. Den restes på Möllevångstorget under arbetarrörelsens under den tid Möllevången inte bara var arbetarstadsdelen framför andra, utan även den fackliga och politiska arbetarrörelsens stadsdel i industristaden

Malmö. Det idag kanske mest slående med Arbetets ära är det sätt på vilket statyn verkar visa upp arbetarrörelsens perspektiv på förhållandet mellan manligt och kvinnligt som var rådande under mellankrigstiden. Statyn visar upp män och kvinnor som bär upp industrisamhället över sina huvuden på uppsträckta armar. Väl att märka är det männens uppsträckta händer som bär upp industrisamhället medan de kvinnor som finns med på statyn står bakom männen och stödjer deras ryggar. Bilden visar männen i rollen som industriarbetare och familjeförsörjare medan kvinnorna visas rollen som hemmafru. Detta medan sanningen om industristaden Malmös historia visar upp en statistik där kvinnorna utgjort närmare hälften av stadens industriarbetare samtidigt som de ansvarat för familjelivets arbetsområden. Arbetets ära visar på detta sätt upp den kvinnosyn som under mellankrigstiden präglade arbetarrörelsen vilket även avspeglade sig i dess politik där kvinnorna uppmanades att hålla tillbaka sina krav på jämlikhet i klasskampens namn av sådana företrädare för arbetarrörelsen som Axel Danielsson.¹¹³

Möllevångstorget och Axel Ebbes Arbetets ära 1930.
Foto: Okänd fotograf/Malmö Museer.

Fotnoter

¹ Kullman, Harry, *Natthämtaren* 1962, sida 23, 59.

² Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA), Stadsarkivet i Malmö; Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktsdistrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktsdistrikt IV i Malmö, Journal (A2A:13), Stadsarkivet i Malmö, *Arbetet*, 1926; *Sydsvenska dagbladet*, 1926; Bengt Åke Häger, ”I skuggan av världskrig och världskris”, Oscar Bjurling (red.), *Malmö stads historia, Femte delen/1914-1939*, Arlov, 1989; Axel Uhlén, *Facklig kamp i Malmö under 7 decennier*, Malmö, 1949, s 363-372.

³ Uhlén, 1949, s 363f; Häger, 1989, s 315; Westin & Fogelberg, kort företagshistorik från 1974 i Malmö stadsarkivs företagsarkiv samt gårdsarkiv (FTG), AB A W Nilssons fabriker, stadsarkivet i Malmö; Urklippssamlingen (Box 97), stadsarkivet i Malmö; *Beskrivning över Malmö med omnejd*, Stockholm 1937, s 436ff.

⁴ Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA), Stadsarkivet i Malmö; Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktsdistrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktsdistrikt IV i Malmö, Journal (A2A:13), Stadsarkivet i Malmö, *Arbetet*, 1926; *Sydsvenska dagbladet*, 1926; Häger, 1989; Uhlén, 1949, s 363-372.

⁵ Lars Berggren & Mats Greiff, *Från sillamarknad till SAAB-fabrik: Industrialisering, facklig organisering och politisk mobilisering*, Malmö 1992, s 8-22; Roddy Nilsson, *Kontroll, makt och omsorg: Sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780-1940*, Lund 2003, s 179, 185.

⁶ Berggren & Greiff, 1992, s 23-29; Berggren & Greiff, ”Rödsot och tuberkulos: Om dödlighet och dödsorsaker i olika yrkesgrupper och bostadskvarter i Malmö 1860-1920, *Elbogen, Malmö fornminnesförenings årsskrift 1990*, Arlov 1991, s 158f; Peter Billing, Lars Olsson & Mikael Stigendal, ”Malmö – vår stad’: Om socialdemokratins lokalpolitik”, Klaus Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark (red), *Socialdemokratins samhälle: SAP och Sverige under 100 år*, Kristianstad 1989, s 128; Nilsson, 2003, s 185-190; Bo Malmsten, ”Från världskrig till världskrig: Malmö stads kommunala förvaltning 1914-1939”, Oscar Bjurling (red), *Malmö stads historia, Femte delen/1914-1939*, Arlov, 1989, s 115f.

⁷ Berggren & Greiff, 1992, s 23-29; Berggren & Greiff, 1991, s 158f; Billing, Olsson & Stigendal, 1989, s 128; Nilsson, 2003, s 185-190; Malmsten, 1989, s 115f.

⁸ Berggren & Greiff, 1992, s 23-29, 40f; Berggren & Greiff, 1991, s 158f; Nilsson, 1993, s 185ff; Peter Billing & Mikael Stigendal, *Hegemonins decennier: Lärdomar från Malmö om den svenska modellen*, Borås 1994, s 154.

- ⁹ Berggren & Greiff, 1992, s 23-29; Berggren & Greiff, 1991, s 158f; Nilsson, 2003, s 185-190; Billing, Olsson & Stigendal, 1989, s 118f; Malmsten, 1989; 115f.
- ¹⁰ Berggren & Greiff, s 24ff; Billing & Stigendal, 1994, s 184.
- ¹¹ Berggren & Greiff, 1992, s 25-29; Berggren & Greiff, 1991, s 158.
- ¹² Berggren & Greiff, 1992, s 26f; Berggren & Greiff, 1991, s 158-170; Häger, 1989, s 245-249.
- ¹³ Berggren & Greiff, 1992, s 26f; Berggren & Greiff, 1991, s 158-170; Häger, 1989, s 245-249.
- ¹⁴ Billing & Stigendal, 1994, s 182-194; Billing, Olsson & Stigendal, 1989, s 118ff; Blomqvist, 1985, s 7
- ¹⁵ Berggren & Greiff, 2000, s 246-266; Billing & Stigendal, 1994, s 190f; Malmsten, 1989, s 179.
- ¹⁶ Berggren & Greiff, 2000, s 246-266; Billing & Stigendal, 1994, s 190f.
- ¹⁷ Billing & Stigendal, 1994, s 191f; Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 117-120.
- ¹⁸ Berggren & Greiff, 1992, s 23-38; Nilsson, 2003, s 190-193.
- ¹⁹ Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 117; Malmsten, 1989, s 180.
- ²⁰ Nilsson, 2003, s 191.
- ²¹ Berggren & Greiff, 1992, s 23-38; Nilsson, 2003, s 190-193; Malmsten, 1989, s 182.
- ²² Berggren & Greiff, 1992, s 30f.
- ²³ Berggren & Greiff, 1992, s 31f; Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 117f.
- ²⁴ Berggren & Greiff, 1992, s 31f.
- ²⁵ Berggren & Greiff, *En svensk historia från vikingatid till nutid*, Lund 2000, s 237; Pär-Erik Back, "Från kommunalreform till världskrig: Malmö stadsförvaltning 1870-1914, Oscar Bjurling (red.), *Malmö stads historia, Femte delen/1914-1939*, Arlöv, 1989, s 115-121.
- ²⁶ Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 122f; Back, 1989, s 126-129; Malmsten, 1989, s 180-183.
- ²⁷ Nilsson, 2003, s 222-226, 247f; Häger, 1989, s 245f; Billing & Stigendal, 1994, s 187.
- ²⁸ Nilsson, 2003, s 193-196; Nerman (red), *Svensk arbetarrörelse under hundra år*, Stockholm 1938, s 138f
- ²⁹ Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 122f; Nerman, 1938, s 138f.
- ³⁰ Nerman, 1938, s 167.
- ³¹ Berggren & Greiff, 1992, s 32; Billing & Stigendal, 1994, s 158-163; Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 119, 129; Blomquist, 1985, s 15f, 20ff.
- ³² Berggren & Greiff, 1992, s 32; Billing & Stigendal, 1994, s 158-163; Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 119, 129; Blomquist, 1985, s 15f, 20ff; *Nationalencyklopedin*, Höganäs

1992.

³³ Billing & Stigendal, 1994, s 154-165, 191f; Peter Billing, *Hundra år i folkets tjänst: Malmö Folkets Park 1891-1991*, Malmö 1991.

³⁴ Billing & Stigendal, 1994, s 154-163; Billing, 1991, s 3f, 7-10.

³⁵ Billing & Stigendal, 1994, s 160.

³⁶ Billing & Stigendal, 1994, s 154-163; Billing, 1991, s 7-20.

³⁷ Billing & Stigendal, 1994, s 158-163, 191f; Billing, 1991, s 7-20.

³⁸ Berggren & Greiff, 1992, s 34; Billing & Stigendal, 1994, s 154-163; Billing, 1991, s 10-20..

³⁹ Berggren & Greiff, 1992, s 36ff; Billing & Stigendal, 1994, s 165-170.

⁴⁰ Berggren & Greiff, 1992, s 32-36; Berggren & Greiff, 2000, s 199f; Billing & Stigendal, 1994, s 154-163; Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 122-127.

⁴¹ Berggren & Greiff, 1992, s 34.

⁴² Berggren & Greiff, 1992, s 32-36; Berggren & Greiff, 2000, s 200f.

⁴³ Berggren & Greiff, 1992, s 33-36; Berggren & Greiff, 2000, s 201.

⁴⁴ Berggren & Greiff, 1992, s 35f; Berggren & Greiff, 2000, s 196-202.

⁴⁵ Oscar Bjurling, "Kultur och okultur i krig och fred", Oscar Bjurling (red.), *Malmö stads historia, Femte delen/1914-1939*, Arlöv, 1989, s 28-34, 37-39; Malmsten, 1989, s 179; Häger, 1989, s 415f

⁴⁶ Berggren & Greiff, 1992, s 42, 47; Berggren & Greiff, 2000, s 243f.

⁴⁷ Berggren & Greiff, 1992, s 42ff.

⁴⁸ Berggren & Greiff, 1992, s 42ff; Carl Göran Andræ, *Revolt eller reform: Sverige inför revolutionerna 1917-1918*, Stockholm 1998, s 254.

⁴⁹ Berggren & Greiff, 1992, s 42ff; Back, 1989, s 126-129; Malmsten 1989, s 179f.

⁵⁰ Berggren & Greiff, 1992, s 42ff; Back, 1989, s 126-129; Malmsten 1989, s 179f.

⁵¹ Berggren & Greiff, 1992, s 42ff; Back, 1989, s 126-129, Malmsten, 1989, s 179-186.

⁵² Berggren & Greiff, 1992, s 42ff; Malmsten, 1989, s 179-186.

⁵³ Berggren & Greiff, 2000, s 251-255; Berggren & Greiff, 1992, s 45; Häger, 1989, s 252-269; Bjurling, 1989, s 64f; Malmsten, 1989, s 190.

⁵⁴ Berggren & Greiff, 2000, s 251-255; Berggren & Greiff, 1992, s 45; Häger, 1989, s 252-269; Bjurling, 1989, s 64f; Malmsten, 1989, s 190.

⁵⁵ Häger, 1989, s 252-264.

⁵⁶ Häger, 1989, s 254-268.

⁵⁷ Häger, 1989, s 268f.

⁵⁸ Berggren & Greiff, 1992, s 39ff; Malmsten, 1989, s 195; Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 122-127; Häger, 1989, s 421.429..

⁵⁹ Malmsten, 1989, s 190-193.

- ⁶⁰ Berggren & Greiff, 1992, s 33ff; 42ff; Billing, Olsson, Stigendal, 1989, s 122-126.
- ⁶¹ Häger, 1989, s 268.
- ⁶² Häger, 1989, s 268.
- ⁶³ Berggren & Greiff, 1992, s 47f; Berggren & Greiff, 2000, s 246-255; Eva Österberg, Irene Andersson, Lars Hultman, Kenneth Johansson, Roger Johansson, "Fredliga Moder Svea? – Socio-politiskt våld och den svenska modellen", Eva Österberg (red), *Socialt och politiskt våld: Perspektiv på svensk historia*, Riga 2002, s 28ff, 37-40.
- ⁶⁴ Berggren & Greiff, 2000, s 246-255, Eva Österberg, Irene Andersson, Lars Hultman, Kenneth Johansson, Roger Johansson, 2002, s 28ff; Johansson, 2002, s 103-141; Häger, 1989, s 270-274.
- ⁶⁵ Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA), Stadsarkivet i Malmö; Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktstidstrikt IV i Malmö, Journal (A2A:13), Stadsarkivet i Malmö; Häger, 1989; Uhlén, Facklig kamp i Malmö under 7 decennier, Malmö, 1949, s 363-372.
- ⁶⁶ Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö; Häger, 1989; Uhlén, Facklig kamp i Malmö under 7 decennier, Malmö, 1949, s 363-372; *Sydsvenska Dagbladet*, 1926; *Arbetet*, 1926.
- ⁶⁷ Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁶⁸ Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁶⁹ Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; Poliskammaren i Malmö, Protokoll II-III 1926 (A1:72), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁷⁰ *Arbetet*, den 19 november 1926.
- ⁷¹ Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁷² Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö; *Arbetet*, den 19 november 1926; *Arbetet* den 20 november 1926; *Sydsvenska Dagbladet*, den 21 november 1926.
- ⁷³ Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; Poliskammaren i Malmö, Protokoll II-III 1926 (A1:72), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö; *Sydsvenska Dagbladet*, den 21 november 1926; *Arbetet*, den 22 november 1926.
- ⁷⁴ *Arbetet*, den 26 november 1926.
- ⁷⁵ Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁷⁶ *Sydsvenska Dagbladet*, den 23 november 1926.

- ⁷⁷ *Arbetet*, den 23 november 1926.
- ⁷⁸ Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁷⁹ *Sydsvenska dagbladet*, den 24 november 1926; *Arbetet*, den 24 november 1926.
- ⁸⁰ Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁸¹ Polisvaktstidstrikt II i Malmö, Rapportkopior 1926:II (A3A:14), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁸² *Sydsvenska dagbladet*, den 24 november 1926.
- ⁸³ *Arbetet*, den 24 november 1926.
- ⁸⁴ Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA), Stadsarkivet i Malmö; Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; *Arbetet*, den 25 november 1926.
- ⁸⁵ Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA), Stadsarkivet i Malmö; Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; Polisvaktstidstrikt IV i Malmö, Journal (A2A:13), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁸⁶ Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA), Stadsarkivet i Malmö; Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁸⁷ *Sydsvenska dagbladet*, den 25 november 1926.
- ⁸⁸ *Arbetet*, den 25 november 1926.
- ⁸⁹ Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA), Stadsarkivet i Malmö; Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö; *Sydsvenska Dagbladet*, den 26 november 1926.
- ⁹⁰ Malmö Fackliga Centralorganisation (FCO), Protokoll 1926-1928 (A: I-II), Arbetarrörelsens arkiv i Malmö; Uhlén, 1949, s 367.
- ⁹¹ Malmö Fackliga Centralorganisation (FCO), Protokoll 1926-1928 (A: I-II), Arbetarrörelsens arkiv i Malmö; Uhlén, 1949, s 367f; Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA), Stadsarkivet i Malmö; Kriminalpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926:II (D1A:18), Stadsarkivet i Malmö.
- ⁹² *Arbetet*, den 26 november 1926.
- ⁹³ *Arbetet*, den 26 november 1926; Malmö fackliga centralorganisation (FCO), Protokoll 1926-1928 (A: I-II); Uhlén, 1949, sida 368.
- ⁹⁴ *Arbetet*, den 26 november 1926; Malmö fackliga centralorganisation (FCO), Protokoll 1926-1928 (A: I-II); Uhlén, 1949, sida 368f.
- ⁹⁵ *Arbetet*, den 26 november 1926.
- ⁹⁶ *Sydsvenska Dagbladet*, den 26 november 1926.
- ⁹⁷ *Sydsvenska Dagbladet*, den 26 november 1926.

- ⁹⁸ *Sydsvenska Dagbladet*, den 26 november 1926.
- ⁹⁹ *Arbetet*, den 27 november 1926.
- ¹⁰⁰ Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA:30), stadsarkivet i Malmö; *Sydsvenska Dagbladet*, den 27 november 1926; *Arbetet*, den 27 november 1926.
- ¹⁰¹ Centralpolisen i Malmö, Rapportjournal 1926 (A3AA:30), stadsarkivet i Malmö; *Sydsvenska Dagbladet*, den 27 november 1926; *Arbetet*, den 27 november 1926.
- ¹⁰² *Arbetet*, den 27/11 1926.
- ¹⁰³ *Arbetet*, den 29 november 1926; Uhlén, 1949, s 369f.
- ¹⁰⁴ Uhlén, 1949, s 370f.
- ¹⁰⁵ Billing & Stigendal, 1994, s 192f; Billing, 1991, s 29-54.
- ¹⁰⁶ www.malmo.se; www.mollevongen.nu; Mikael Bergstrand, "Kontrasternas stadsdel", *Sydsvenska Dagbladet*, den 21 december 2004.
- ¹⁰⁷ *Nationalencyklopedin*, Höganäs 1992; Sigfrid Hansson, Mauritz Andersson, Mauritz Enander, Axel Gjöres, Johan-Olov Johansson, Anders Nilsson, & Birgit Bäckström, *Svenska Folkrörelser I: Nykterhetsrörelse, politisk arbetarrörelse, fackföreningsrörelse, folkbildning, Kooperation*; Stockholm 1936, s 470f.
- ¹⁰⁸ *Nationalencyklopedin*, Höganäs 1990; Hansson, Andersson, Enander, Gjöres, Johansson, Nilsson, & Bäckström, 1936, s 323.
- ¹⁰⁹ Hansson, Andersson, Enander, Gjöres, Johansson, Nilsson, & Bäckström, 1936, s 324.
- ¹¹⁰ *Nationalencyklopedin*, Höganäs 1995; Hansson, Andersson, Enander, Gjöres, Johansson, Nilsson, & Bäckström, 1936, s 940; Malmsten, 1989, s 183; Häger, 1989, s 434.
- ¹¹¹ Hansson, Andersson, Enander, Gjöres, Johansson, Nilsson, & Bäckström, 1936, s 940; Malmsten, 1989, s Back, 1989, s 127f; Malmsten, 1989, s 184.
- ¹¹² Börje Sehlin, Malmö arbetarekommun 75 år, Arlöv 1976, s 11-16; Peter Billing, Tomas Petersson & Mikael Stigendal, "Idrott och samhälle i Malmö under 100 år", Oscar Bjurling (red.), *Malmö stads historia, sjätte delen/1939-1990*, Arlöv, 1992, s 399; Malmsten, 1989, s 216.
- ¹¹³ Blomquist, 1985, s 63.